

Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007

Kapitel: Den svenska brottsutvecklingen

Hela publikationen finns att beställa eller ladda ner på www.bra.se/go/297

DEN SVENSKA BROTTsutvecklingen

Louise Ekström

Inledning

Det övergripande syftet med denna publikation är att, utifrån tillgängliga datakällor, redogöra för brottslighetens utveckling i Sverige. Redovisningens fokus ligger på utvecklingen under 2000-talet, men för att kunna förstå denna beskrivs brottsutvecklingen även i ett längre perspektiv. Även brottslighetens struktur och omfattning diskuteras, liksom karaktären på gärningspersoner och brottsoffer. Kriminalpolitiskt uppmärksammade grupper utsatthet för och delaktighet i brott ges ett särskilt utrymme och publikationen beskriver även i viss utsträckning rättsväsendets hantering av brottsligheten i termer av uppkläring och lagföring av brott. Den officiella kriminalstatistiken, främst statistiken över polisanmälda brott, är den huvudsakliga datakällan i publikationen. I syfte att ge en mer nyanserad beskrivning av brottsligheten kommer dock uppgifterna i kriminalstatistiken att kompletteras med andra källor över brottsligheten, främst uppgifter från nationella offer- och självdeklarationsstudier.

Publikationen är disponerad i tre delar. Den första delen ger en samlad beskrivning av brottsligheten i Sverige och dess utveckling i centrala delar. Här sammanfattas också några av huvudresultaten från den fortsatta framställningen. Avsnittet inleds med en presentation av de kunskapskällor som huvudsakligen används i publikationen samt en beskrivning av de felkällor och begränsningar man har att beakta när man använder dessa. Denna del vänder sig till läsare som är mindre insatta i brottslighetens kunskapskällor. Publikationens andra del beskriver ett antal brottskategorier närmare. Såväl vålds- och sexualbrott, olika typer av tillgreppsbrott och drogbrott, som ekonomiska brott och miljöbrott beskrivs till karaktär och utveckling. I publikationens tredje del belyses brottsligheten utifrån några utvalda infallsvinklar. Här ingår exempelvis kapitel om ungdomsbrottsligheten och om kvinnors brottslighet, men även ett kapitel om den svenska brottsligheten i ett internationellt perspektiv.

Publikationen är omfattande och har karaktären av ett uppslagsverk. Kapitlena i den andra och tredje delen har därför utformats så att de kan läsas fristående från varandra.

Brottslighetens kunskapskällor

I tolkningarna av brottsligheten i Sverige är vi hänvisade till de olika kunskapskällor om brott som finns tillgängliga. Ett faktum är dock att en del av de brott som begås aldrig blir upptäckta eller endast kommer till de närmast berörda personernas kännedom. Det finns således ingen källa som innehåller information om samtliga brott som begås i samhället. Tolkningar av brottsligheten utgår med andra ord alltid från källor som endast innehåller en större eller mindre del av den faktiska brottsligheten. Utifrån dessa källor får sedan olika bedömningar göras. Dessa bedömningar blir inte enklare av att både allmänhetens syn på vad som är brottsligt och lagstiftningens definitioner av brottsliga gärningar kan förändras under årens lopp.

Mot bakgrund av vad som sagts ovan är det således inte möjligt att ge exakta svar på hur brottsligheten ser ut eller har utvecklats. En fördel är dock att Sverige har relativt god tillgång till källor med uppgifter om brott. Genom att kombinera informationen från flera olika källor kan man i många fall dra rimliga slutsatser om brottsligheten och dess utveckling.

Det är emellertid inte självklart att olika datakällor visar på samma resultat och det är därför viktigt att man känner till definitioner och felkällor hos respektive källa för att kunna göra en god bedömning av den brottslighet som studeras. Nedan beskrivs de datakällor som huvudsakligen används i publikationen. Genomgången gör inga anspråk på att vara uttömmande, men är tillräckligt ingående för att läsaren ska få en grundläggande information om källornas för- och nackdelar.

Statistiken över anmälda brott

En central källa inom forskningen om brottsligheten är uppgifter om anmälda brott.¹ I Sverige har brottsstatistik förts sedan år 1950, och sättet att registrera brott har i princip varit oförändrat sedan mitten av 1970-talet. Brottsstatistiken ger därför goda möjligheter att studera förändringar i den anmälda brottsligheten över tid. Samtidigt är statistiken behäftad med vissa felkällor som innebär att den inte alltid är den lämpligaste indikatorn när man vill beskriva den faktiska brottsligheten. Vid många brottstyper behöver man därför komplettera brottsstatistiken med uppgifter från bland annat offer- och självdeklarationsundersökningar eller andra registerdata. Brottsstatistikens olika felkällor diskuteras nedan, men först ges en kort beskrivning av statistikens uppbyggnad och innehåll.

¹ Benämns ibland polisanmälda brott, men avser både brott som anmäls till polis och brott som anmäls till tull och åklagare.

BROTTSSTATISTIKENS INNEHÅLL OCH UPPBYGGNAD

I statistiken över anmälda brott redovisas samtliga händelser som anmäls och registrerats som brott hos polis, tull och åklagare under ett kalenderår.² Det innebär att även anmälda händelser som under brottsutredningens gång inte visar sig vara brottsliga gärningar finns med i brottsstatistiken. Samtidigt bör det påpekas att det endast är i en (1) procent av de anmälda händelserna som det årligen konstateras att gärningen inte är brottslig.³ Denna omständighet har således mycket liten påverkan på brottslighetens nivå totalt sett. Däremot kan den givetvis få stor betydelse för analysen av antalsmässigt mindre brotts typer. Det gäller i synnerhet anmälningar om dödligt våld, där specialstudier har visat att närmare hälften av anmälningarna avser icke brottsliga händelser som exempelvis olyckor, självmord och naturlig död (se vidare kapitlet *Dödligt våld*).

Med brott avses juridiskt sett alla handlingar som enligt lag är belagda med straff. Begreppet anmälda brott omfattar dock endast brott för vilka dagsböter eller fängelse ingår i straffskalan.⁴ Det betyder att lindrigare brott som endast kan ge penningböter, främst mindre allvarliga trafikbrott och -förseelser, inte ingår i statistiken. När brotten presenteras görs det inte någon skillnad på brottsform eller gärningsmannas kap, utan fullbordade brott redovisas i statistiken tillsammans med försök, förberedelse och stämpling till brott. Undantag gäller dock för brottstyperna mord, dråp, våldtäkter, tillgrepp av bil och bostadsinbrott, för vilka de fullbordade brotten redovisas separerat från de övriga brottsformerna.

I statistiken räknas brotten utifrån det antal preciserade tillfällen som ett visst lagrum har överträtts. Antalsräkningen av brott grundas utöver brottstillfällen även på andra faktorer, exempelvis antal utsatta personer och antal gärningspersoner. Vanligtvis (98 procent) avser anmälningarna endast ett enda brott, men det förekommer att anmälningar med flera brott registreras. Det kan handla om brott som har pågått under en lång tid (t.ex. misshandel mot kvinna eller narkotikabrott) eller riktar sig mot många brottsoffer (t.ex. bedrägeri). Sådana anmälningar av brott av seriebrottskaraktär kan, i synnerhet om de avser mindre brottstyper, få stort utslag i statistiken för enstaka år.

² Redovisning per kalenderår utgår från tidpunkten för brottsanmälan. De anmälda brotten kan dock ha ägt rum före det aktuella kalenderåret.

³ För ytterligare omkring 2 procent av de händelser som årligen anmäls till polisen kan det inte styrkas att brott har begåtts.

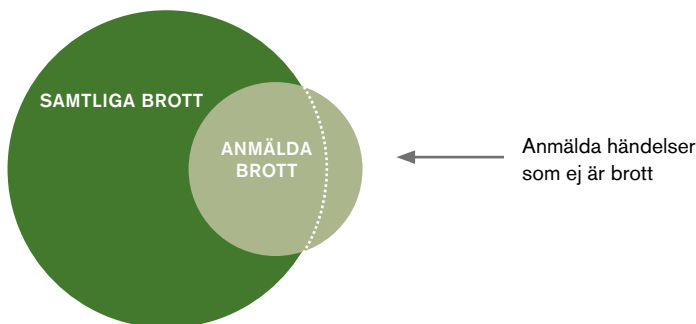
⁴ Här avses brott mot brottsbalken (1962:700), brott mot lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott (trafikbrottslagen), brott mot narkotikastrafflagen (1968:64) samt brott mot övriga specialstraffrättsliga författningar med lägst dagsböter i straffskalan.

För vissa brottstyper, bland annat narkotika- och ekobrott, är antalsräkningen särskilt komplicerad och har dessutom förändrats över tid. Detta medför särskilda svårigheter när man vill studera utvecklingen över tid för nämnda brottstyper. Ett sätt att hantera problemet är att i stället studera utvecklingen av antalet *fall*. Antalet fall beskriver nämligen antal anmälningar som omfattar en viss brottstyp, utan hänsyn till hur många brott som registrerats på anmälan. En annan metod för att belysa utvecklingen är att koncentrera sig på uppgifter senare i rättskedjan, exempelvis misstankar eller lagföringar, som inte lider av samma problem.

DOLD BROTTSLIGHET OCH MÖRKERTAL

Att utifrån statistik om en företeelse tolka den verklighet som statistiken avser att belysa är många gånger en svår uppgift, och den officiella kriminalstatistiken är inte på något sätt ett undantag. Det största problemet när man utifrån brottsstatistiken ska dra slutsatser om den verkliga brottsligheten är att långt ifrån alla brott kommer med i statistiken. Dagligen begås en stor mängd brott som aldrig kommer till rättsväsendets kännedom, och för många brottstyper är den faktiska brottsligheten, som vi avser att beskriva, därför betydligt mer omfattande än vad som framgår av den officiella statistiken.

Man brukar i detta sammanhang tala om att det finns en *dold brottslighet* vid sidan av den anmälda (registrerade) brottsligheten. Den dolda brottslighetens storlek är okänd och varierar mellan olika brottstyper, men antas för vissa brott vara så pass omfattande att uttrycket »toppen på ett isberg« förtjänar att användas. Relationen (kvoten) mellan det faktiska antalet brott och antalet anmälda brott kallas för *mörkertalet*. I figur 1 nedan illustreras ett hypotetiskt exempel på hur förhållandet mellan den faktiska och den anmälda/registrerade brottsligheten kan se ut.

Figur 1. Relationen mellan den faktiska brottsligheten och den registrerade (anmälda) brottsligheten samt händelser som anmäls till polisen som brott, men som inte är belagda med straff.

Mörkertalet har en central betydelse för hur väl anmälningssstatistiken belyser brottsligheten och måste alltid tas i beaktande när man bedömer brottsligheten utifrån denna källa. Mörkertalets storlek är givetvis avgörande för hur väl statistiken speglar brottslighetens faktiska nivå, men eftersom mörkertalet varierar mellan olika typer av brott försvåras även möjligheten att göra riktiga beskrivningar av den faktiska brottsstrukturen. Däremot har mörkertalet, under förutsättning att det är någorlunda konstant över tid, en mindre betydelse när brottslighetens utveckling studeras. I sådana fall speglar den anmälda brottslighetens utveckling den faktiska utvecklingen relativt väl, oavsett hur stort eller litet mörkertalet är. Det finns emellertid ofta anledning att anta att även mörkertalet förändras över tid, vilket innebär att det för det mesta även är komplicerat att använda anmälningssstatistiken till att bedöma brottsutvecklingen. Mörkertalet kan påverkas av allt från förändrade attityder till brott i samhället, ändrade försäkringsregler eller prioriteringar hos rättväsendet och andra myndigheter. Exempelvis kan en strängare syn på barnmisshandel i samhället leda till att fler händelser där barn far illa uppmärksammas och anmäls till polisen, utan att det faktiska antalet barnmisshandelsbrott har ökat.

ANMÄLNINGSBENÄGENHETEN VARIERAR MELLAN OLIKA BROTT

Avgörande för hur stor del av brottsligheten som anmäls och därmed kommer med i statistiken över anmälda brott är dels möjligheten att upptäcka brottet, dels viljan att anmäla brottet till polisen, den så kallade anmälningssbenägenheten. I vilken utsträckning brott upptäcks och polisanmäls varierar dock kraftigt mellan olika typer av brott. I tolkningen av statistiken brukar man för enkelhetens skull dela upp brotten i tre kategorier: offerbrott med interaktion respektive offerbrott utan interaktion samt spanings- och ingripandebrott (*initiativbrott*).

Offerbrotten indelas i två kategorier beroende på tillvägagångssättet. Till *offerbrott med interaktion* hör olika brott som riktas direkt mot brottsoffret och där han eller hon vanligtvis konfronteras med gärningspersonen. Det kan handla om till exempel misshandel, olaga hot och sexualbrott. Men även rån, som juridiskt sett klassificeras som ett tillgreppsbrott, indelas under denna kategori. Vid denna typ av händelser har brottets allvarlighetsgrad stor betydelse för om en anmälan görs eller inte. Grövre hot och våld, våld som ger fysiska skador eller brott där vapen förekommer anmäls i högre utsträckning än mindre allvarliga och bagatellartade händelser (Brå 2008c). Vid offerbrott med interaktion spelar även den sociala relationen mellan offer och gärningsperson en stor roll för anmälningssbenägenheten. Allmänt gäller att våld och hot mellan obekanta anmäls oftare än brott där de inblandade känner varandra eller är familjemedlemmar (ibid.). Detta inne-

bär till exempel att våldsbrott inom familjen blir underrepresenterade i brottsstatistiken, medan så kallat gatuvåld kan antas vara bättre representerat. För denna typ av brott har också individens uppfattning av en vålds- eller hotsituation som brottslig betydelse för om händelsen anmäls eller inte. Det är möjligt att våld som sker som en del av ett yrkesutövande eller i skolan inte uppfattas som brott i samma utsträckning som våld som utövas i andra sammanhang (Brå 2008c, se även kapitlet om *Misshandel*). Det ovanstående innebär sammantaget att brottsstatistiken sannolikt beskriver utvecklingen av det grövre våldet, i synnerhet det som sker mellan obekanta personer, tämligen väl, medan statistiken är en mer osäker indikator på utvecklingen av familjevåld eller lindrigare våld och hot.

Till kategorin *offerbrott utan interaktion* hör förmögenhetsbrott av olika slag, exempelvis stöld, inbrott och skadegörelse, men även i viss mån bedrägeri. Benämningen kommer av att det vid denna typ av brottslighet är ovanligt att offer och gärningsperson konfronteras. När det gäller förmögenhetsbrott styrs anmälningsbenägenheten i hög grad av storleken på den ekonomiska skadan. Generellt gäller att förlust av stöldobjekt som betingar ett större värde anmäls i högre grad än stölder och skadegörelse där den ekonomiska förlusten är mindre. Här spelar förekomsten av försäkringsskydd och försäkringsbolagens regler en stor roll. Vid egendomsbrott, exempelvis biltillgrepp och allvarigare stöldbrott, där försäkringsbolagen oftast kräver en polisanmälan, kan den polisanmälda brottsligheten antas spegla den faktiska brottsligheten relativt bra,⁵ medan statistiken sannolikt är en sämre indikator vid andra typer av brott, exempelvis bedrägeri och skadegörelse.

Brott som oftast anmäls och registreras som ett resultat av polisens och andra aktörers arbetsinsatser, brukar benämnas *spanings- och ingripandebrott* (alt. *initiativbrott*). Mörkertalet antas generellt sett vara mycket högt för denna kategori av brott, som bland annat omfattar narkotikabrott och trafikbrott. Till kategorin räknas också en stor del av de ekonomiska brotten, vilka vanligtvis upptäcks vid kontroller som utförs av skattemyndigheten eller Ekobrottsmyndigheten, liksom miljöbrotten som upptäcks genom kontroller av kommunen, länsstyrelsen och andra tillsynsmyndigheter. Butiksstölder, där risken för att ett brott ska upptäckas och anmälas hänger samman med detaljhandelns insatser för att upptäcka snatterier och andra stölder i butikerna, utgör ytterligare ett exempel i denna kategori. Det har även hävdats att skadegörelse mot lokaltrafik och kommun liksom bedrägerier som anmäls av försäkringskassa, bör betraktas som en typ av initiativbrott. Detta

⁵ Även om det ska tilläggas att en del bilstölder och stöldbrott som anmäls till polisen troligen utgör försäkringsbedrägerier.

eftersom även mängden sådana brott som kommer till rättsväsendets kännedom i hög grad styrs av myndigheters eller andra aktörers prioriteringar och insatser. Sammanfattningsvis utgör anmälningstatistiken ett mycket dåligt mått på den faktiska brottslighetens storlek för kategorin spanings- och ingripandebrott. Eftersom myndigheters och andra aktörers arbetsintensitet och resurser kan variera mellan olika områden och förändras över tid fungerar statistiken troligtvis mindre bra som en indikator på brottsutvecklingen i denna kategori, liksom för jämförelser av brottsnivåer mellan regioner.

Uppgifter om brottsoffer och gärningspersoner i kriminalstatistiken

Kriminalstatistiken ger endast i mycket begränsad utsträckning information om offer för brott. Vissa demografiska uppgifter som offrets kön och ålder kan tillhandahållas för ett litet urval brott mot person, och därutöver ges i några enstaka brottstyper även information om karaktären på relationen mellan offer och gärningsperson. För att få en mer fullständig bild av de personer som utsätts för brott måste man därför använda alternativa källor (se avsnittet om *Offerundersökningar* nedan).

När det gäller gärningspersonerna bakom de anmälda brotten finns det emellertid mer heltäckande uppgifter att tillgå genom statistiken över *misstänkta personer*. I misstankestatistiken redovisas samtliga straffmyndiga personer som efter avslutad utredning av polis, tull eller åklagare bedömts vara *skäligen misstänkta* för brott.⁶ I statistiken redovisas det antal personer som någon gång under kalenderåret registrerats som misstänkta för en viss brottstyp, så kallad netto-redovisning. Denna källa är därför att föredra när man vill studera ålders- och könsfördelningen bland gärningspersonerna inom en viss brottskategori.⁷ Om man däremot är intresserad av att studera hur stor andel av en viss brottstyp som de misstänkta av ett visst kön eller inom en särskild åldersgrupp står för, bör man i stället använda statistiken över *brottsdeltagande*. Ett brottsdeltagande definieras som en misstänkt persons delaktighet i ett visst brott. Här redovisas således en och samma person flera gånger i statistiken om han eller hon misstänks för flera brott under ett år. På motsvarande sätt redovisas varje enskild persons deltagande i statistiken om flera personer har

⁶ Med straffmyndiga personer avses personer som är 15 år eller äldre vid tidpunkten för brottets genomförande.

⁷ En person kan vara misstänkt för flera brott under ett kalenderår. I statistiken redovisas dock en person bara en gång per brottstyp som han eller hon misstänks för under året. En bruttoredovisning över det totala antalet gånger som en person har misstänkts för en viss brottstyp under ett år ges i stället i statistiken över brottsdeltagande.

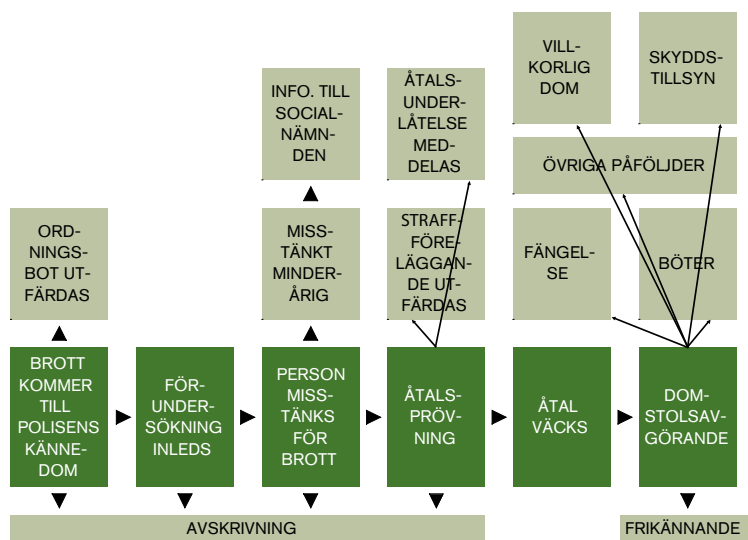
begått ett brott tillsammans.⁸ Liksom för misstänkta personer, redovisas brottsdeltaganden endast för brott som klarats upp.

Misstankestatistiken är i dag en av de mest anlitade källorna för kunskap om gärningspersonernas ålder och kön. När man använder uppgifter om registrerade misstankar för att beskriva karaktären på gärningspersonerna vid brott är det emellertid viktigt att hålla i minnet att de som står som skäligen misstänkta för brott utgör ett mycket litet urval av samtliga personer som faktiskt begår brott. Utöver det faktum att endast en liten del av samtliga brott kommer till rättsväsendets kännedom, är det endast i omkring 15–20 procent av samtliga anmälda brott som polis och åklagare lyckas binda en gärningsperson till brottet. Hur väl statistiken beskriver samtliga gärningspersoner varierar dock för olika brottstyper. Mörkertalsproblematiken behöver till exempel inte ha någon större betydelse så länge risken att gripas för brott är relativt slumpmässig. Om upptäcktsrisken – vilket oftast är fallet – inte kan betraktas som en slumpmässig företeelse är den bild av gärningspersonerna som statistiken ger med stor sannolikhet inte representativ för samtliga gärningspersoner som begår ett visst brott. Generellt sett antas risken att gripas och registreras som misstänkt vara större för gärningspersoner som begår brott vid upprepade tillfällen, och vanemässiga brottslingar tenderar därför att vara överrepresenterade i statistiken. Därutöver kan andra faktorer ha betydelse för hur stor upptäcktsrisken är bland olika grupper av gärningspersoner (Brå 2008, sou 2006:30). När man studerar ålders- och könsfördelningen hos personer misstänkta för en viss brottstyp bör man således fundera på under vilka omständigheter brottet vanligtvis uppdagas och hur ett gripande sker samt om detta i sin tur kan innebära att vissa grupper av gärningspersoner är överrepresenterade i statistiken.

Uppgifter om rättsväsendets hantering av brott

Uppgifterna i den officiella kriminalstatistiken kan med fördel användas för att beskriva rättsväsendets olika åtgärder med anledning av de brott som registreras av polisen. Grunduppgifterna i kriminalstatistiken hämtas från rättsväsendets olika ärendehanteringssystem och statistiken utgör i detta avseende en totalundersökning av de ärenden som rättsväsendet hanterar. Att använda statistiken i detta syfte är således betydligt mer okomplicerat än att beskriva den faktiska brottsligheten.

⁸ Brottsdeltagande definieras i statistiken som antalet gånger en person misstänks ha deltagit i ett brott. Om till exempel två personer misstänks vara delaktiga i sammanlagt fem brott räknas det som tio brottsdeltaganden i statistiken (2 personer x 5 brott = 10 brottsdeltaganden).

Figur 2. Förenklad bild av flödet i rättsväsendet.

Kriminalstatistiken är uppbyggd i olika delområden som vart och ett motsvarar olika händelser i rättskedjan. Av statistiken framgår bland annat när polisen registrerar en anmälan, när polis eller åklagare tar ett beslut på brottsanmälan, när åklagaren registrerar en skäligen misstänkt person, när åklagaren gör åtalsprövning samt när en person fälls för brott i tingsrätten (se figur 2). De olika delområdena redovisar dock endast årliga tvärsnitt av händelserna i brottmålsprocessen.

Det är inte möjligt att följa ett enskilt brott genom hela rättskedjan från polisanmälan till domslut, vilket medför svårigheter när man vill belysa flödet genom rättskedjan,⁹ till exempel i syfte att utläsa det slutliga utfallet av de brott som anmäls till polisen. Ett annat problem med att beskriva flödet är att vissa beslut/domslut, på grund av långa handläggningstider, kan komma att ske ett senare år än anmälningens år. Detta förhållande har förvisso mindre betydelse när man vill belysa flödet från anmälan till lagföring för större brottstyper. Det kan dock ha betydelse för vissa brottstyper, till exempel sexualbrott, där brottsutredningen kan ta lång tid. Möjligheten att studera flödet genom rättsväsendet försvåras även genom att de olika statistikområdena redovisar olika enheter (t.ex. brott och personer) samt utgår från brottskataloger med olika avgränsningar och detaljeringsgrad. En

⁹ Det beror i huvudsak på att uppgifterna hämtas från olika ärendehanteringssystem hos rättsväsendets myndigheter, som inte är kompatibla med varandra.

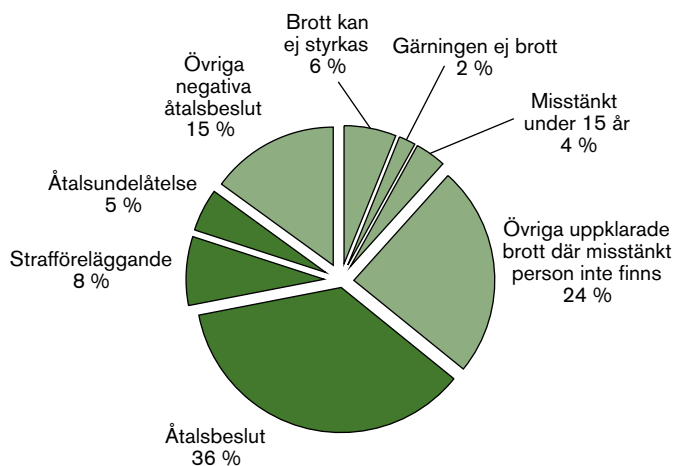
annan svårighet med att följa brotten genom rättskedjan är att vissa brott kan omrubriceras under rättsprocessen.¹⁰ Uppgifterna i kriminalstatistiken kan därför endast översiktligt användas som ett effekt- och resultatmätt på rättsväsendets arbete.

UPPKLARADE BROTT

Statistiken över uppklarade brott redovisar hur stor del av de anmälda brotten som rättsväsendet klarar upp. Ett uppklat brott behöver dock nödvändigtvis inte innebära att en person har bundits till brottet, utan termen anger endast att brottet har fått ett så kallat polisiärt klarläggande. Uppdelningen av brott i ouppklarade respektive uppklarade görs utifrån de beslut som polis och åklagare fattar under brottsutredningens gång.

Beslutsgrunder som innebär att ett brott betecknas som uppklat, inkluderar exempelvis att den anmälda gärningen inte bedöms utgöra ett brott i juridisk mening eller att det inte går att styrka att gärningen innebar att ett faktiskt brott har begåtts. Till de uppklarade brotten hör således en mängd olika beslut som i praktiken innebär avskrivning av ett ärende. Brott som definieras som uppklarade trots att utredningen har lagts ned brukar kallas för *tekniskt uppklarade* brott. Till denna kategori upklaringsbeslut hör även så kallade negativa åtalsbeslut, som innebär att brottet inte kan leda vidare till lagföring, trots att det finns en misstänkt person identifierad. Exempel på negativa åtalsbeslut är att brottsmisstanken läggs ner därför att den misstänkte är avliden eller för att brottet är preskriberat. Ett annat exempel på teknisk uppklaration är när gärningspersonen är minderårig (under 15 år) och därmed inte straffmyndig. Personer som inte fyllt femton år är inte straffmyndiga och kan därför inte dömas för brott de begått. Av denna anledning utreds inte brotten på sedvanligt sätt av polisen genom förundersökningar, och de minderåriga personerna registreras inte heller som skäligen misstänkta personer i polisens ärendehanteringssystem RAR. Av nämnda skäl räknas de brott som lagts ned med beslutet »misstänkt yngre än 15 år« som tekniskt uppklarade brott i stället för det räknas

¹⁰ En händelse, som vid anmälningstillfället klassificerats som försök till mord, kan till exempel efter avslutad utredning rubriceras som grov misshandel på stämningensansökan. I detta fall kommer brottet först att redovisas under *mord* i anmälningensstatistiken och sedan som *misshandel* i statistiken över uppklarade brott. Om åtalet leder till fällande dom kommer brottet därefter, i det fall det utgör huvudbrott i domslutet, att redovisas som *grov misshandel* i lagföringsstatistiken. Om domen leder till en verkställighet inom kriminalvården kommer det att redovisas som brott. Såväl brottsrubricering som utdömd påföljd i lagföringsstatistiken kan vidare till följd av överklagande i högre instans komma att ändras. Då lagföringsstatistiken enbart bygger på fällande domar i tingsrätten och inte tar hänsyn till ändringar i högre rättsinstans kan brottsuppgifterna även skilja sig åt mellan lagföringsstatistiken och kriminalvårdsstatistiken.

Figur 3. Andelen uppklarade brott (N= 435 933), fördelade efter beslutsgrund, år 2007. Procent. Tekniskt uppklarade beslut respektive personuppklarade beslut redovisas med olika färger. Källa. Brå.

som personuppklarade brott. Termen *personuppklarade brott* används i sin tur för de brott som klarats upp genom att åklagare kunnat binda en misstänkt person till brottet genom ett så kallat lagföringsbeslut, det vill säga beslut om att väcka åtal, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse.

Som framgår av figur 3 fanns det i en majoritet (64 procent) av de uppklarade brotten år 2007 en misstänkt person knuten till brottet. De personanknutna brotten omfattade främst olika så kallade lagföringsbeslut (49 procent), och endast en mindre del (15 procent) av brotten där en misstänkt person fanns identifierad hade lagts ned. Det enskilt vanligaste tekniska uppklaringsbeslutet var i sin tur att brott ej kan styrkas (6 procent). Det ska i sammanhanget nämnas att många brott förblir ouppklarade. År 2007 klassificerades omkring 70 procent av brotten som ouppklarade (beräknat på tvärsnittstatistik). Det vanligaste skälet till att ett brott inte klarats upp är att polis eller åklagare har beslutat att spaningsuppslag saknas. Andra vanliga skäl är att inget spaningsresultat har erhållits, att det trots utredning inte kan styrkas att den misstänkte har begått brottet eller att utredningen visar att den misstänkte är oskyldig.

I statistiken redovisas även andelen uppklarade brott – den så kallade *uppklaringsprocenten*. Andelen uppklarade brott skiljer sig mycket åt mellan olika brottstyper. Uppklaringsprocenten kan variera med all-

tifrån 2 procent vid cykelstöld till 87 procent vid mord, dråp och misshandel med dödlig utgång. Allmänt gäller dock att spanings- och ingripandebrott, där det ofta finns en misstänkt person identifierad vid tidpunkten för upprättelse av en brottsanmälan, har en hög eller mycket hög upplklaringsprocent (mellan 48 och 83 procent). Våldsbrott och andra brott mot person som är högprioriterade inom rättsväsendet och där brottsoffret ofta kan lämna ett signalement på gärningspersonen har en medelhög upplklaringsprocent (i genomsnitt 48 procent), medan tillgreppsbrotten där gärningspersonen ofta är oidentifierad har en låg upplklaringsprocent (i genomsnitt 14 procent).

Vid användning av upplklaringsstatistiken bör man tänka på att måtten av praktiska skäl beräknas på tvärsnittsdata. Det vill säga andelen upplklarade brott beräknas fram som kvoten mellan antalet brott som klaras upp ett visst år och antalet brott som anmäls samma år. Det behöver inte röra sig om samma brott. På grund av handläggningstider har en del av de brott som klaras upp under ett aktuellt år anmäls ett tidigare år, samtidigt som en del av de brott som anmäls under det aktuella året klaras upp först under nästföljande år. Detta medför att man ibland kan få en upplklaringsprocent på över 100 procent. När man studerar den långsiktiga utvecklingen har detta förhållande dock inte någon avgörande betydelse, däremot bör kortsiktiga förändringar tolkas med försiktighet. På samma vis har det mindre betydelse när man vill beskriva upplkaringen för större brottskategorier, men det kan vara betydelsefullt vid tolkningen av vissa speciella mindre brottstyper, till exempel sexualbrott eller ekonomiska brott, för vilka brottsutredningen kan ta längre tid. Måttets uppbyggnad innebär vidare att upplklaringsprocenten kan minska, trots att antalet upplklarade brott ligger konstant eller till och med ökar. Beroende på vilken frågeställning man har kan det därför ibland vara angeläget att, vid sidan av upplklaringsprocenten, även studera det faktiska antalet upplklarade brott.

Andelen upplklarade brott används ofta som mått på polisens brottsutredande verksamhet och i förlängningen som ett mått på polisens effektivitet. Med tanke på att de brottsupplklarande besluten är så många och har så skiftande innehåll är det dock i många fall olämpligt att använda måttet i detta syfte. Uppklaringsprocenten misstolkas därtill ofta som ett mått på andelen anmälda brott där man har lyckats lagföra en gärningsperson. Begreppet brottsupplklaring har av nämnda skäl varit föremål för diskussion under de senare åren, bland annat därför att det varit svårt att använda och tolka begreppet (Riksdagens revisorer 2003). Det faktum att upplklaringsprocenten ofta misstolkas har inneburit att Brå sedan år 1995 i statistiken även redovisar andelen brott som lett till ett lagföringsbeslut – *personupplklaringsprocenten*.

LAGFÖRDA PERSONER

Statistiken över personer lagförda för brott belyser strukturen, omfattningen och utvecklingen av den brottslighet som kan konstateras genom lagföringsbeslut. Den ger detaljerad information om påföljdernas inriktning och omfattning och används därför främst till att följa förändringar i påföljdsutvecklingen. Därutöver redovisar statistiken hur de lagförda personerna fördelar sig på ålder, kön och efter olika regionala indelningar. Eftersom uppgifter om lagförda personer är resultatet av en lång selektionsprocess inom rättsväsendet där en mängd olika faktorer spelar in för vem som slutligen blir lagförd, är lagföringsstatistiken mindre lämplig att använda som ett mått på brottsutvecklingen.

I lagföringsstatistiken redovisas samtliga personer som under ett kalenderår dömts för brott i tingsrätten samt de personer som meddelats åtalsunderlåtelse eller godkänt ett strafföreläggande från åklagaren. Personer som förelagts ordningsbot av polis ingår inte, utan redovisas separat. Uppgifterna om fällande domar i tingsrätten redovisas oavsett om domen vunnit laga kraft eller överklagats till högre instans. Det innebär att även personer som, efter ett fällande domslut i tingsrätten, frikänts i högre instans ingår i statistiken över lagförda personer. På motsvarande sätt ingår *inte* de personer i statistiken som efter ett frikännande i tingsrätten har fällts för brott i högre instans.

Trots att begreppet lagförda personer används i statistiken är det inte antalet unika personer, utan det antal *lagföringsbeslut* personerna sammantaget står för under ett år som redovisas i statistiken (s.k. bruttoredovisning). Ett lagföringsbeslut kan vidare omfatta flera brott. I lagföringsstatistiken indelas de lagförda personerna efter det så kallade *huvudbrottet* i lagföringen. Som huvudbrott räknas det brott som har strängast straff i straffskalan. Om en och samma dom innehåller fler än en påföljd redovisas på liknande vis endast den så kallade *huvudpåföljden*, det vill säga den mest ingripande påföljden. När man studerar brotts- och påföljdsstrukturen i lagföringarna bör man tänka på att principerna med redovisning efter huvudbrott och huvudpåföljd innebär att lindrigare brott och påföljder underskattas i statistiken till förmån för de grövre brotten och mer ingripande påföljderna. Vid jämförelser av huvudbrott mellan olika år bör man även vara uppmärksam på förändringar i de olika brottens straffvärde eftersom det i sin tur kan påverka redovisningen av huvudbrott.

Allmänhetens självrapporterade erfarenheter av brott

OFFERUNDERSÖKNINGAR

Nationella offerundersökningar, där ett riksrepresentativt urval i befolkningen tillfrågas om utsatthet för brott, har till syfte att beskriva omfattningen och utvecklingen av utsatthet för brott i befolkningen.

Ett annat viktigt ändamål är att beskriva hur utsattheten fördelar sig mellan olika grupper i befolkningen och därigenom kunna identifiera riskgrupper med avseende på utsatthet för brott. Undersökningar av detta slag innehåller vanligtvis en mängd olika bakgrundsvariabler om respondenterna, exempelvis kön, ålder, utbildning, yrke och region samt sociala och ekonomiska förhållanden och ger i den meningen långt mer uttömmande information om brottsoffer än kriminalstatistiken.

Offerundersökningar har därtill den fördelen att de inte har samma problem med mörkertal och förändringar i anmälningsbenägenheten som kriminalstatistiken. Således kan de utgöra ett viktigt komplement till kriminalstatistikens bild av brottslighetens omfattning och struktur. Av samma skäl är de även en viktig källa i bedömningen av brottslighetens utveckling. Om undersökningarna även omfattar frågor om anmälan av brott, kan de också vara en hjälp i uppskattningar av anmälningsbenägenhet och dold brottslighet och därmed vid uttolkningen av den polisanmälda brottsligheten. En nackdel med denna tillämpning är att offerundersökningar vanligtvis enbart innehåller information om vissa så kallade *offerbrott*, exempelvis vålds- och hotbrott och egendomsbrott som stöld och skadegörelse. Undersökningar av detta slag belyser således främst den brottslighet som drabbar privatpersoner, medan de endast i mycket liten utsträckning fångar upp sådana brott som sker mot juridiska personer (stat, myndigheter, företag, organisationer och liknande).

Offerundersökningar är i likhet med kriminalstatistiken naturligtvis behäftade med vissa problem och felkällor. De innebär exempelvis alltid ett visst externt bortfall, som beror på att utvalda personer inte kan eller vill medverka i undersökningarna. Om bortfallet är särskilt stort i vissa grupper går det inte utan vidare att generalisera resultaten till befolkningen som helhet.¹¹ Ett annat problem är att vissa marginaliserade grupper i populationen inte alls nås av denna typ av undersökningar (s.k. undertäckning). Det rör sig exempelvis om socialt utslagna personer, missbrukare, tungt kriminellt belastade personer eller illegala invandrare (scb 1995) som inte finns med i de register som ofta utgör urvalsram för undersökningen. Eftersom dessa grupper också kan antas vara särskilt utsatta för brott är det kritiskt att de saknas när det är utsatthet som står i fokus.

Ett särskilt problem med offerundersökningar är att respondenterna inte alltid har möjlighet eller vilja att lämna korrekta svar, vilket innebär risk för såväl under- som överrapportering av utsattheten för brott. I synnerhet vid frågor om integritetskränkande brott, exempel-

¹¹ För att kompensera för ett snedvridet bortfall kan man dock använda vikter vid analysen av materialet (Brå 2008a).

vis vålds- och sexualbrott, är det rimligt att anta att många intervjupersoner väljer att inte berätta om sina erfarenheter. De tillfrågade kan neka att svara (internt bortfall), men det kan också förekomma att de på vissa frågor lämnar svar som de uppfattar som socialt önskvärda. Händelser kan vidare förträngas eller glömmas bort, och särskilt mindre allvarliga brott riskerar att bli underrapporterade eftersom de tillfrågade helt enkelt inte minns dem vid intervjutillfället (s.k. minnesfel). Mer allvarliga brott kan å andra sidan placeras fel (läs fram) i tiden och överrapporterats (s.k. teleskopeffekt). När det gäller frågor som rör det egna hushållet kan vissa händelser helt enkelt vara okända för den tillfrågade. Mätfel kan även uppstå därför att de tillfrågade definierar den händelse som efterfrågas på olika sätt.

När man använder offerundersökningar som ett komplement till kriminalstatistiken är det viktigt att tänka på att de båda källorna belyser brottsligheten utifrån olika perspektiv och således fångar upp olika delar av den faktiska brottsligheten. Vad som ur ett offerperspektiv upplevs som en brottslig gärning överensstämmer exempelvis inte alltid med den juridiska bedömningen av ett brott som görs i samband med upptagandet av en brottsanmälan. Väsentliga skillnader finns också mellan vilka populationer som ingår i de olika källorna. Den population som nås av offerundersökningar kan närmast beskrivas som normalbefolkningen, medan de brottsoffer som anmäler brotten kan bestå av såväl fysiska som juridiska personer (företag och myndigheter). Det finns sannolikt även ett större inslag av mer socialt marginaliserade grupper samt personer med egen brottslighet bakom uppgifterna i kriminalstatistiken. Ett generellt antagande är att anmälningsstatistiken därmed fångar upp allvarligare och grövre brottslighet än offerundersökningar, som i sin tur tenderar att fånga upp lindrigare och ibland även ej kriminaliserade händelser.

ULF OCH NTU – OLIKA SYFTEN OCH ANVÄNDNINGSSOMRÅDEN

Den hittills mest använda offerundersökningen i Sverige är Statistiska Centralbyråns (SCB) *Undersökning av levnadsförhållanden* (ULF). ULF har genomförts löpande sedan slutet av 1970-talet och omfattar frågor om utsatthet för våld, stöld och skadegörelse. Den ger således en unik möjlighet att följa utsattheten för brott på ett övergripande plan över en längre period. Undersökningen genomförs i form av årliga besöksintervjuer med ett slumpmässigt urval om cirka 7 500 personer av Sveriges vuxna befolkning.¹² Sedan starten har totalt drygt 200 000 per-

¹² Åren 1975–1979 drogs urvalet från åldersgruppen 16–74 år och 1980–2001 från åldersgruppen 16–84 år. Från och med 2002 finns ingen övre åldersgräns.

soner intervjuats.¹³ ULF innehåller frågor inom många områden där uppgifterna om utsatthet för brott endast utgör en mindre del. Trots att undersökningen omkring vart sjunde år har omfattat fördjupningar inom området som rör brott och trygghet måste informationen som ges om utsatthet och oro för brott anses vara förhållandevis övergripande.¹⁴ Undersökningens största fördel är i stället, som nämndes ovan, att den belyser utvecklingen av utsattheten för brott under vad som i dessa sammanhang betraktas som en mycket lång tid.

I syfte att få fram en mer fördjupad kunskap om utsattheten för brott i Sverige genomför Brå på uppdrag av regeringen sedan år 2006 en årlig offerundersökning – *Nationella trygghetsundersökningen* (NTU). Målsättningen med undersökningen är i första hand att ta fram statistiska uppgifter om utsatthet för brott inom befolkningen och omständigheter däromkring, men NTU rymmer även frågor om upplevd trygghet samt inställning och erfarenheter av kontakter med rättsväsendet. Undersökningen bygger på intervjuer med ett slumpmässigt urval om 20 000 personer i åldern 16–79 år i befolkningen. Andelen svarande ligger i paritet med andra liknande offerundersökningar och uppgår i de två hittills genomförda undersökningarna till cirka 76 procent (för en mer detaljerad redovisning av undersökningarna, se Brå 2007 och Brå 2008b).

NTU ger information om andelen personer eller hushåll som varit utsatta för en viss brottstyp (prevalens) och hur många brott de har utsatts för (incidens). Totalt tillfrågas respondenterna om ett tiotal brottstyper. Urvalet motsvarar antingen brott som drabbar många personer i vardagen (s.k. mängdbrott som bilstöld, inbrott osv.) eller särskilt allvarlig brottslighet (misshandel, sexualbrott och personrån). Sammantaget motsvarar de utvalda brottstyperna omkring 40 procent av de anmälda brottsbalksbroten, och undersökningen ger således möjlighet att studera ett brett spektrum av den brottslighet som befolkningen utsätts för. NTU innehåller dessutom mer detaljerad information om brottsligheten än ULF, och informationen är så långt det är möjligt anpassad efter kriminalstatistiken för att möjliggöra vissa jämförelser mellan de olika källorna. Trots att en avsikt med NTU är att skapa bättre möjligheter till jämförelser med kriminalstatistiken än vad ULF medger måste det här påpekas att det inte går att göra direkta jämförelser mellan antalet anmälda brott och det skattade antalet brott i NTU. Förutom ovan nämnda felkällor finns det flera begränsningar av mer

¹³ Fördjupningar har gjorts vid fyra tillfällen: 1978, 1984/85, 1992/93 och 2001/02.

¹⁴ Från och med år 2007 genomförs undersökningen med telefonintervju som huvudsaklig metod, vilket kan påverka möjligheter till jämförelser bakåt i tiden. Uppgifter från år 2007 används dock inte i denna publikation.

frågeteknisk art som försvårar direkta jämförelser av nivåer. Målsättningen är dock att överensstämmelsen ska vara så pass god att det med tiden blir möjligt att jämföra utvecklingen av olika brottstyper mellan NTU och kriminalstatistiken (Brå 2008a).

SJÄLVDEKLARATIONSSTUDIER

I så kallade självdeklarationsstudier tillfrågas personer om sin egen brottslighet. Den här typen av undersökningar genomförs vanligtvis bland ungdomar, och det är då vanligt att datainsamlingen görs med enkäter som får besvaras anonymt av elever under skoltid. Så kallade skolundersökningar ger värdefull information om brottsligheten bland ungdomar, som när de genomförs löpande även skapar unika möjligheter att studera utvecklingen av brottsligheten bland unga. Begränsningarna med sådana undersökningar liknar dem som beskrivits ovan för offerundersökningar. Även vid dessa undersökningar uppstår ett bortfall, som i skolundersökningar huvudsakligen består av frånvarande elever. Det är naturligtvis problematiskt att elever som har hög frånvaro är underrepresenterade när ungdomarnas egen brottslighet ska studeras, eftersom det kan antas att de elever som är frånvarande generellt sett också har en högre brottslighet. I likhet med offerundersökningar förekommer även problem med internt bortfall, som bland annat uppstår genom att de som deltar medvetet eller omedvetet ger felaktiga svar (Ring 2001).

I Sverige genomförs sedan år 1995 återkommande riksrepresentativa självdeklarationsundersökningar, där elever i årskurs nio anonymt får besvara frågor om delaktighet i olika brott och andra problem-beteenden. Därutöver ställs också en mängd frågor om ungdomarnas bakgrund, deras familje- och skolsituation samt deras erfarenheter av utsatthet för brott. Undersökningarna genomförs med enkäter i slumpmässiga urval av skolklasser, och fram till år 2006 hade närmare 40 000 elever deltagit i undersökningarna. I denna publikation används undersökningarna, som här benämns *Nationella skolundersökningen* (NSU), såväl inom ramen för fördjupningen om ungdomsbrottslighet som inom andra avsnitt.

Självdeklarationsmetoden används också av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) för att studera omfattningen av alkohol- och narkotikamissbruk bland ungdomar. Dessa undersökningar har genomförts sedan början av 1970-talet och innehåller frågor om användning av alkohol och narkotika. Resultat från CAN presenteras i avsnittet om narkotikabrott.

Patientregistret och dödsorsaksstatistik

För att studera omfattningen och utvecklingen av våld i samhället finns det ytterligare några relevanta statistikällor som bör nämnas.

Det gäller dels statistik om dödsorsaker, dels uppgifter om behandling inom slutenvården.

Dödsorsaksstatistiken tas fram av Socialstyrelsen och bygger på dödsorsaksintyg som läkare skriver i samband med dödsfall. Definitionen av dödligt våld utgår i denna statistik således från en medicinsk bedömning av dödsorsaken. Dödsorsaksstatistiken har ett förhållandevis litet mörkertal och kan därför anses som en relativt säker indikator på det dödliga våldet. Eftersom utvecklingen av det dödliga våldet kan antas hänga samman med utvecklingen av det grövre våldet är dödsorsaksstatistik även en relevant källa när man ska studera våldsutveckling i stort. Ett uppmärksammat problem när dödsorsaksstatistik används för det syftet är dock att man måste ta hänsyn till om – och i så fall i vilken utsträckning – brottsoffer kommer under vård snabbare i dag än tidigare eller om det på annat sätt kan ha skett förändringar inom sjukvården som har betydelse för andelen överlevande bland grovt våldsskadade personer (Granath 2008).

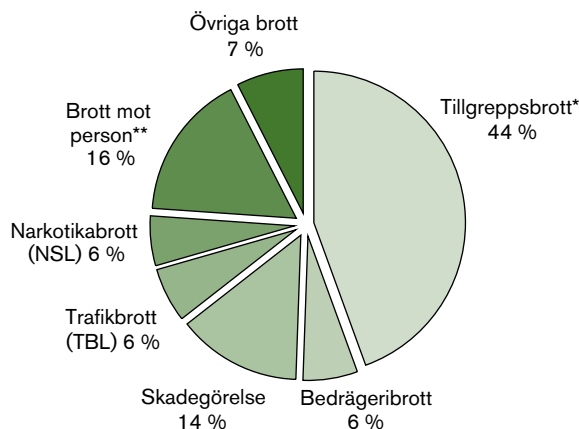
Sedan 1987 registreras alla patienter som söker vård på ett sjukhus och blir inskrivna för behandling, så kallad slutenvård (Estrada 2005). Det så kallade patientregistret innehåller bland annat uppgifter om patienternas diagnos och skadornas eventuella yttre orsaker. Genom registerinformation om patienter som skrivits in på grund av våld från annan kan utsattheten för grövre våld studeras. I patientregistret ingår dock inte personer som vårdas på sjukhusens akutmottagningar, i öppenvård, på vårdcentraler eller liknande, utan det krävs att patienterna blir inskrivna på ett sjukhus för att registrering ska ske. Att patientregistret således endast innehåller information om en del av de våldshändelser som kräver vård är naturligtvis en nackdel då våld och våldsutveckling ska studeras. Det är dock rimligt att utgå från att de våldsskador som har allvarliga konsekvenser för offret sannolikt har en hög inskrivningsprocent (Estrada 2005). Undantag gäller dock för sexualbrott och övergrepp mot barn där det inte är ovanligt med inskrivning på sjukhus trots att det inte finns några våldsskador dokumenterade (Brå 2007a). En annan osäkerhetskälla när registret används för att studera våldsutvecklingen är att förändringar i vårdsystemet kan påverka i vilken utsträckning patienter placeras inom den slutna vården. Om det föreligger stora skillnader över tid när det gäller vilka typer av skador som leder till att patienter läggs in kan det försvåra användning av registeruppgifterna som ett mått på våldsbrottslighetens utveckling. Andra felkällor, till exempel bortfall eller fel i registreringen av yttre orsak till skadan, kan också påverka registeruppgifternas jämförbarhet över tid. Det är också viktigt att ha i åtanke att uppgifterna i patientregistret bygger på medicinska bedömningar, vilka inte behöver överensstämma med den juridiska definitionen av vad som utgör brott.

Den svenska brottslighetens omfattning och utveckling

Brottslighetens struktur

När brottslighetens struktur ska beskrivas är det särskilt besvärligt att de datakällor som finns tillgängliga endast inkluderar en del av den faktiska brottsligheten. Det faktum att mörkertalet dessutom varierar kraftigt mellan olika brottstyper innebär att statistiken över anmälda brott är ett mindre lämpligt mått för att beskriva den faktiska brottslighetens struktur och omfattning. Däremot ger statistiken en bra bild av strukturen på den brottslighet som polis, tull och åklagare har att hantera årligen.

Av de brott som årligen anmäls till polisen utgör stöldbrotten en mycket stor del. Som framgår av figur 3 dominerades de polisanmälda brotten år 2007 av tillgreppsbrott av olika slag. De utgjorde närmare hälften (44 procent) av de anmälda brotten. Tillsammans med skadegörelse, som utgjorde 14 procent, står olika brott mot egendom för närmare 60 procent av samtliga anmälda brott år 2007. Brott mot person, som domineras av misshandel, stod i sin tur för 17 procent av de anmälda brotten. Andra större brottsvolymter som polisen hade att hantera var typiska spanings- och ingripandebrott som narkotika- och trafikbrott, vilka utgjorde 5 respektive 6 procent vardera av de anmälda brotten år 2007. Även bedrägeribrotten utgjorde en inte oväsentlig andel (6 procent) av de anmälda brotten detta år.

* BrB 8 kap.

** BrB 3–7 kap.

Figur 4. Andel polisanmälda brott (N=1 306 324) efter brottskategori, år 2007. Procent. Källa: Brå.

De anmälda brottsens struktur har på det hela taget sett likartad ut under en lång följd av år. Som en följd av utvecklingen i antalet anmälda brott de senaste två decennierna har det dock skett en gradvis förskjutning i den relativa fördelningen av den anmälda brottsligheten, så till vida att stöldbrottens andel har minskat och brotten mot person har ökat (se avsnittet om *Brottsutvecklingen 1975–2007*). I jämförelse med år 1990 har andelen tillgreppsbrott minskat med cirka 14 procentenheter, medan andelen brott mot person har ökat med 10 procentenheter.¹⁵ Även de anmälda skadegörelse- och narkotikabrotten har ökat i andel (med 8 respektive 4 procentenheter) sedan år 1990, delvis på bekostnad av bedrägeribrotten, vilkas andel har minskat med 3 procentenheter under samma period.

För att kunna göra en adekvat beskrivning av den faktiska brottslighetens struktur krävs att man har kännedom om alla de olika brotstypernas mörkertal. Någon säker sådan kunskap finns tyvärr inte. Däremot kan brottsofferundersökningar bidra med kunskap om den dolda brottsligheten när det gäller vissa offerbrott. Informationen i offerundersökningar kan användas för att komplettera den bild som brottsstatistiken ger av fördelningen mellan nämnda brotstyper. En sådan tillämpning är dock inte oproblematis. Som nämndes inledningsvis är även undersökningar av självrapporterad utsatthet behäftad med ett visst mörkertal i form av externt och internt bortfall, och det finns därutöver andra felkällor bland annat vad gäller skattningen av antalet händelser som innebär svårigheter att exakt bedöma brottsstrukturen. Jämförelser mellan offerundersökningar och kriminalstatistiken försvåras ytterligare av att det föreligger väsentliga skillnader i vilka personer och typer av brott dessa källor fångar upp. Man bör tänka på att de tillfrågades erfarenheter, upplevelser och egna bedömningar av vilka brott de har utsatts för på flera olika sätt kan skilja sig från definitionen av brott i kriminalstatistiken. Respondenterna kan till exempel ha varit utsatta för händelser som inte definieras som brott enligt brottsbalken eller som utgör andra brott än de som efterfrågas. Men de kan likaså ha varit utsatta för brott i juridisk mening, utan att de upplever att så är fallet. Mot bakgrund av det ovanstående är det direkt olämpligt att jämföra nivåer av antalet skattade händelser i NTU och antalet anmälda brott i kriminalstatistiken. Men eftersom det kan vara svårt att veta i vilken utsträckning och på vilket sätt nämnda problem påverkar de skillnader som framstår, innebär det sagda även svårigheter för jämförelser av brottsstrukturen. Jämförelser av detta slag kan i bästa fall ge en fingervisning om vilka typer av brott som är överrespektive underrapporterade i brottsstatistiken.

¹⁵ År 1990 kom antalet anmälda brott – efter en lång period av kontinuerliga ökning – att plana ut på en relativt stabil nivå (se även figur 8).

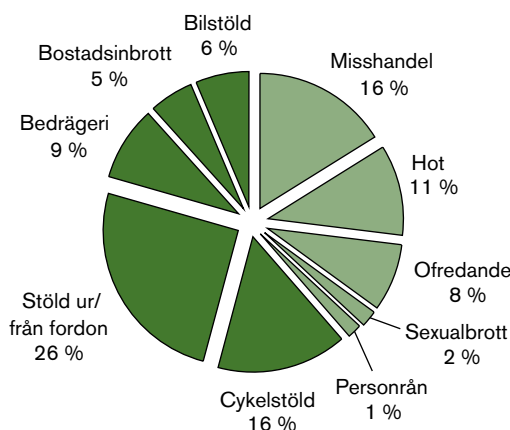
I figur 5a och 5b redovisas fördelningen av antalet rapporterade händelser för de totala brott som efterfrågas i NTU tillsammans med fördelningen av motsvarande anmälda brott i kriminalstatistiken år 2006.¹⁶ Av jämförelsen framgår att brottsstrukturen vad gäller förhållandet mellan brott mot person och egendomsbrott i princip är det motsatta i de två källorna. I NTU utgör brott mot person två tredjedelar (66 procent) av den uppgivna utsattheten för brott, medan de endast utgör 38 procent bland motsvarande urval av anmälda brott i brottsstatistiken. Frågan är om skillnaderna kan tolkas som att brott mot person är underreporterade i statistiken i förhållande till brott mot egendom? Att så skulle vara fallet stöds till viss del av självrapporterade uppgifter om anmälningsbenägenheten i NTU. Där svarar i genomsnitt 25 procent av de personer som uppger sig vara utsatta för brott mot person att de har anmält brottet till polisen, vilket kan jämföras med i genomsnitt 44 procent av de personer som uppger att de varit utsatta för egendomsbrott (Brå 2008a).¹⁷

Det finns dock flera faktorer som komplicerar tolkningen, inte minst det faktum att de två källorna når olika populationer. Kriminalstatistiken omfattar till skillnad mot NTU även egendomsbrott som drabbar juridiska personer. Det innebär att den större andelen egendomsbrott i statistiken jämfört med NTU delvis kan vara en effekt av att de anmälda tillgreppsbrotten i kriminalstatistiken omfattar en större del av brottsligheten än uppgifterna i NTU. En annan faktor är som nämndes ovan att definitionerna av vad som är brott skiljer sig åt mellan källorna. Särskilt när det gäller brott mot person, som inrymmer brotten misshandel, hot och trakasserier, sexualbrott samt rån, kan de råda avvikelser i definitionen som till viss del förklarar varför andelen brott mot person är mindre i kriminalstatistiken än i NTU. Allmänhetens definitioner av olika händelser som har med våld och hot att göra är subjektiva och inte alltid överensstämmande med den juridiska definitionen, och det kan därför antas att händelserna i NTU i viss mån därför även omfattar gärningar som inte utgör brott i lagens mening. Vid utsatthet för egendomsbrott, som är mer konkreta händelser, kan

¹⁶ De efterfrågade brotstyperna i NTU 2007 motsvarar en dryg tredjedel (35 procent) av alla anmälda brott år 2006 eller omkring två femtedelar (41 procent) av alla anmälda brottsbalksbrott samma år - totalt sett 424 600 anmälda brott. Antalet anmälda brott är betydligt färre än de drygt 2 678 000 händelser som rapporterats enligt NTU. Vid jämförelsen bör man tänka på att uppgifterna i NTU är antalet skattade händelser i befolkningen, baserat på information från respondenterna om det antal gånger brott de uppger att de varit utsatta för har skett det senaste året. Denna uppgift kan inte direkt jämföras med antalet anmälda brott i kriminalstatistiken.

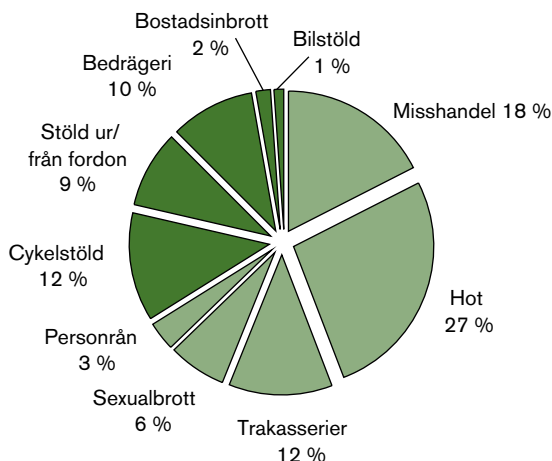
¹⁷ Det ska dock påpekas att variationerna är stora mellan olika brott inom de två kategorierna. Exempelvis varierar anmälningsbenägenheten för egendomsbrott bland hushållen, från 40 procent för cykelstöld till 99 procent för bilstöld.

man dock anta att det föreligger mindre definitionsmässiga skillnader i jämförelse med de anmälda brotten. Det är vidare troligt att de två datakällorna belyser olika typer och svårhetsgrader av brottsligheten i samhället och att även uppgifterna i NTU är behäftade med ett visst bortfall. Ett generellt antagande är exempelvis att kriminalstatistiken främst fångar upp det grova våldet, medan offerstudier som NTU fångar upp det lindrigare våldet. Till skillnad från statistiken antas bortfallet i

* Då trakasserier inte redovisas i statistiken motsvaras brottet här av ofredande.

Figur 5a. Andel anmälda brott (n= 424 627), år 2006. Urval av tio brottstyper. Procent. Källa: Brå.

Figur 5b. Andelen skattade brottsändelser (n= 2 678 243) rörande tio olika brott, i NTU 2007 (avser kalenderåret 2006). Procent.

NTU därmed främst avse grövre och mer integritetskränkande händelser, det vill säga händelser som det kan vara känsligt att berätta om i en telefonintervju. Det gäller i synnerhet om förövaren är en nära familjemedlem eller partner. När det gäller utsatthet för misshandel är det enligt NTU – i likhet med kriminalstatistiken – främst våld mellan obekanta (50 procent) som rapporteras, medan endast en mycket liten del av den självrapporterade utsattheten avser våld i en nära relation (14 procent). I detta avseende är mörkertalet sannolikt stort i båda källorna.

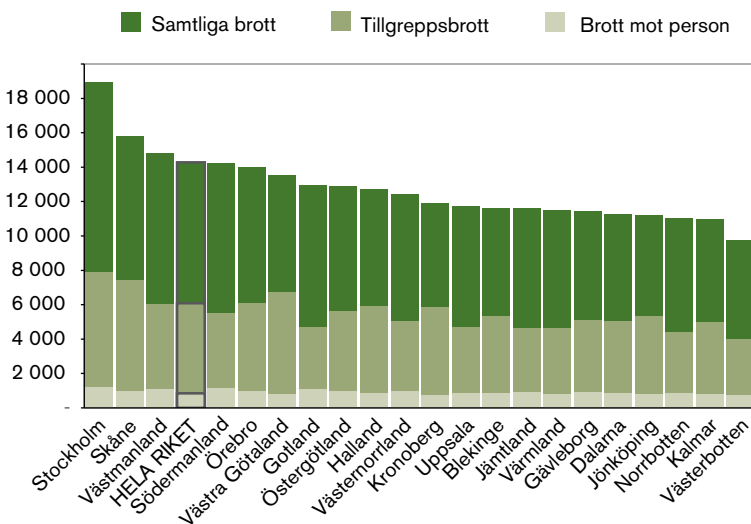
Även avseende övriga brottstyper gäller att de rapporterade brotten i NTU omfattar lindrigare brott jämfört med de anmälda brotten i kriminalstatistiken. Av jämförelsen framgår att det främst är lindrigare typer av brott mot person, som hot och trakasserier (vilka i statistiken motsvaras av ofredande) som är vanligare när man frågar befolkningen om deras utsatthet för brott. Men även det lindrigare egendomsbrottet stöld ur/från bil är relativt sett vanligare i NTU än i kriminalstatistiken. Medan en dryg fjärdedel av befolkningen uppger sig ha varit utsatt för stöld ur/från bil utgör detta brott endast knappt 10 procent av de anmälda brotten i urvalet. Allvarligare egendomsbrott, som bilstöld och bostadsinbrott, vilka antas ha ett relativt litet mörkertal, följer det förväntade mönstret och utgör en större andel av de anmälda brotten (6 respektive 5 procent) än vad det gör bland de självrapporterade händelserna. Resultaten stämmer väl med den allmänna uppfattningen att anmälningarna främst omfattar den grövre brottsligheten och att de lindrigare våldsbrotten är underrepresenterade i statistiken. Det får även stöd av uppgifter om antalet anmälda brott i NTU. Där uppges allvarligare misshandel ha anmälts i 63 procent av fallen, medan trakasserier, hot och sexualbrott endast uppges ha anmälts i 17–22 procent av fallen (Brå 2008a, samt för en mer djuplodad analys av anmälningsbenägenheten Brå 2008c).

Sammantaget talar jämförelsen mellan kriminalstatistiken och NTU för att lindrigare brott är underrepresenterade i kriminalstatistiken i förhållande till de mer grövre brotten åtminstone vad gäller vissa brott mot person och egendomsbrott som drabbar personer i normalbefolkningen. Det är dock mer tveksamt om resultaten kan tolkas som att olika brott mot person är underrepresenterade i kriminalstatistiken i förhållande till egendomsbrotten. Det ska slutligen påpekas att ingen av källorna särskilt väl belyser kontroll- och spaningsbrott, till exempel narkotika-, trafik- och miljöbrott eller brott mot näringsliv och organisationer. Mörkertalet vid dessa typer av brott antas vara mycket stort, och en fullständig beskrivning av den verkliga brottslighetens struktur skulle sannolikt visa på en mycket stor övervikt för denna brottslighet (se även avsnittena *Eko- och Miljöbrott* samt *Drogbrott*).

Brottslighetens geografiska fördelning

Det är känt att brottsligheten varierar med urbaniseringsgrad/befolkningstäthet och är särskilt koncentrerad till landets större städer. Ser man till statistiken över anmälda brott framgår att drygt 58 procent av de anmälda brotten år 2007 begicks i något av de tre storstadslänen, där ungefär hälften (51 procent) av befolkningen bor.

I figur 6 redovisas det totala antalet anmälda brott per 100 000 invånare i de olika länen år 2007, vilket ger en grov bild av den anmälda brottslighetens geografiska fördelning. Där framgår att flest brott per 100 000 invånare anmäldes i storstadslänen Stockholm och Skåne samt i Västmanlands län år 2007. Även Södermanlands, Örebro och Västra Götalands län utmärker sig med ett högt antal anmälda brott totalt sett, medan Norrlandslänet tillsammans med Kalmar län uppvisade de lägsta nivåerna. Den inbördes ordningen mellan olika län kan variera något från år till år, men generellt gäller att ju större tätort desto fler brott per invånare. Detta förhållande har sett likadant ut under en lång tid. Länsfördelningen ser dock något annorlunda ut när man bryter ned anmälningarna på olika brottstyper. Ser man enbart till tillgreppsbrottet står de tre storstadslänen för flest anmälningar relaterat till befolkningen under år 2007, medan Västmanlands, Södermanlands och Gotlands län tillsammans med Stockholms län står för de högsta noteringarna av anmälda brott mot person¹⁸.

Figur 6. Antal anmälda brott per 100 000 invånare länsvis, totalt samt brott mot person (3–7 kap BrB) respektive tillgreppsbrott (8 kap BrB), år 2007. Källa: Brå.

¹⁸ Vad gäller Gotlands län (och även andra län) som har stora säsongsvariationer i befolkningen bör man tänka på att beräkningen av antalet brott per 100 000 invånare baseras på den fastboende befolkningen, vilket åtminstone till viss del förklarar den höga nivån brott mot person i förhållande till befolkningsmängden.

Att jämföra olika områdens brottslighet utifrån uppgifter om anmälda brott är inte en helt enkel uppgift. För brottstyper som i hög grad påverkas av polisens insatser, bland annat narkotika- och trafikbrott, finns det till exempel en risk att regionala jämförelser snarare avspeglar prioriteringar inom länspolismyndigheterna än skillnader i den verkliga brottsnivån. Ett mer generellt problem vid regionala jämförelser av anmälda brott är att även den dolda brottsligheten kan variera mellan olika områden, vilket resultat från undersökningarna om levnadsnivåer (ULF) tidigare indikerat.

Under åren 1978–1991 visade uppgifter i ULF på markanta skillnader i anmälningsbenägenheten mellan olika regioner så till vida att benägenheten att anmäla ökade med urbaniseringsgrad (SCB 1991).¹⁹ Senare undersökningar tyder dock på att det har skett en tydlig utjämning av de regionala skillnaderna i utsatthet för brott under 1990-talet (SCB 2004, s. 48 och s. III). Denna utveckling bekräftas också av att uppmätta skillnader i antalet anmälda brott per capita har minskat mellan länen sedan början av 1990-talet. I kontrast mot detta visar dock nya uppgifter från NTU 2007 på tydliga skillnader i anmälningsbenägenheten mellan olika län (Brå 2008d).

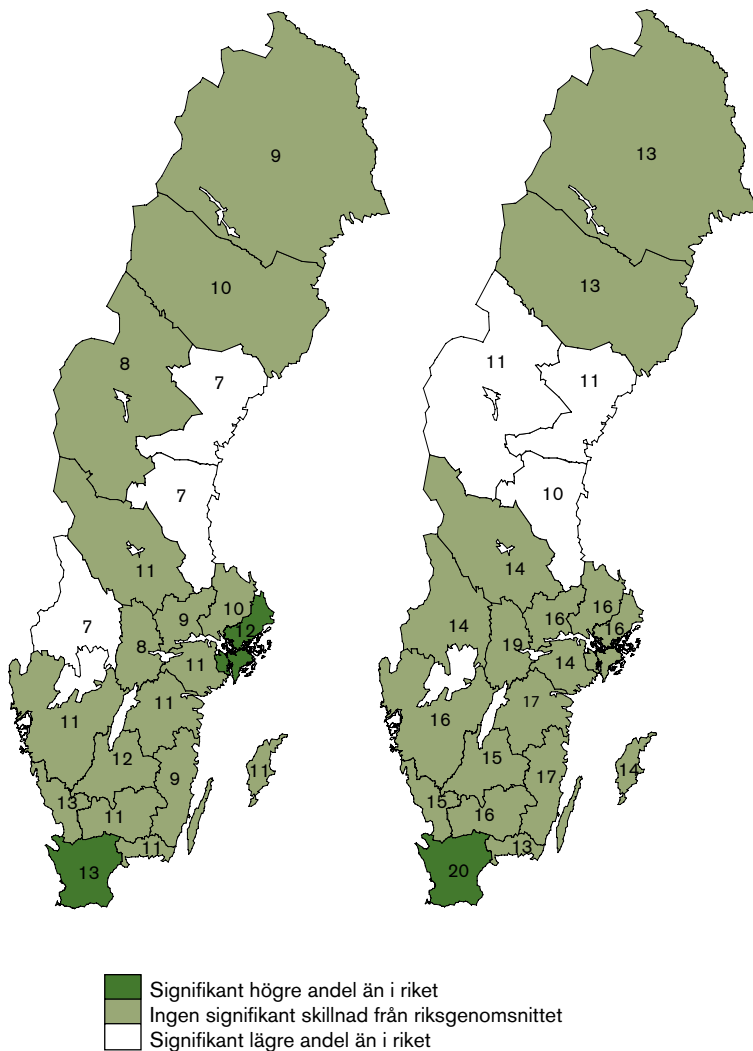
Offerundersökningar påverkas inte på samma vis som brottsstatistiken av skillnader i anmälningsbenägenheten och utgör därför ett värdefullt komplement till den regionala bilden. Resultat från NTU för åren 2005–2006 visar regionala skillnader i utsatthet för brott, vilket bekräftar det mönster som brottsstatistiken uppvisar. Även när man använder sig av viktimologiska data framgår således en koncentration av utsatthet för brott till storstadslänen och mer tätbefolkade län i Syd- och Mellansverige, jämfört med de nordliga och mer glesbefolkade länen. Som framgår av figur 7a är andelen som uppger sig vara utsatta för brott mot person som högst i Stockholms (12 procent) och Skåne län (13 procent), medan Värmlands, Gävleborgs och Västernorrlands län (samtliga 7 procent) har lägst andel utsatta i befolkningen. De flesta län ligger dock kring riksgenomsnittet på 11 procent, och skillnaden dem emellan är inte särskilt stor (6 procentenheter).

För brott mot egendom är den uppmätta skillnaden i utsatthet mellan länen något större (10 procentenheter) än för brotten mot person (se figur 7b). Även andelen utsatta är högre och uppgår till ett riksgenomsnitt på 16 procent. Ungefär samma mönster som för brott mot person framträder dock: Skåne län har högst andel utsatta (20 procent) i befolkningen, och återigen uppvisar Värmlands, Gävleborgs och Västernorrlands län (10–11 procent) lägst andelar utsatta (Brå 2008a). Det ska nämnas att NTU endast ger en beskrivning av den ge-

¹⁹ Jämförelsen avser så kallade H-regioner (sammanslagning av kommuner i 6 olika grupper efter befolkningstäthet m.m.).

Fig 7a. Brott mot person.

Fig 7b. Brott mot egendom.

Figur 7a–b. Genomsnittlig andel i befolkningen (16–79 år) som uppger att de har utsatts för brott mot person respektive egendomsbrott, efter län. Åren 2005–2006. Källa: NTU 2006/2007. Brott mot person: riksgenomsnitt 11 procent, minimum 7 procent och maximum 13 procent. Brott mot egendom: riksgenomsnitt 16 procent, minimum 10 procent och maximum 20 procent. Signifikans på 99-procentsnivån i båda figurerna.

nerella utsattheten för brott i de olika länen. Utöver variationerna i urbaniseringsgrad kan uppmätta skillnader bero på att länen har olika befolkningssammansättning med avseende på ålder, utbildning, samsättning, inkomst med mera (ibid).

Brottsutvecklingen 1975–2007

I Sverige har den registrerade brottsligheten precis som i övriga västvärlden ökat kraftigt under efterkrigstiden. Utvecklingen av anmälda brott kan indelas i tre faser (se figur 8). Den första perioden 1950–1964 utmärks av en svag men kontinuerlig ökning av antalet anmälda brott. Under denna period var ökningstakten i genomsnitt 12 000 brott årligen. Från och med år 1965 och fram till år 1990 uppvisar utvecklingen en betydligt snabbare ökning med i genomsnitt 33 000 brott per år. Vid mitten av 1960-talet införde Polisen nya rutiner av statistikföringen vilket har framförts som en delförklaring till den kraftiga ökningen, i synnerhet i början av denna period (Brå 2004). Under 1990-talet planade ökningen ut till en relativt stabil nivå. Under 2000-talet visade dock volymen anmälda brott återigen på en ökning, om än i långsammare takt än tidigare. Ökningstakten har under åren 2000–2007 legat på i genomsnitt 15 000 brott per år.

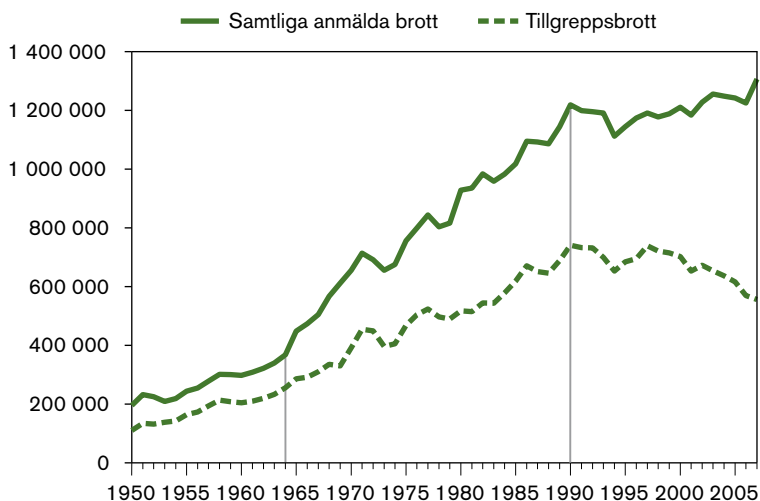
Enbart mellan åren 2006 och 2007 ökade de anmälda brotten med 7 procent och år 2007 uppgick de till totalt 1,3 miljoner brott, vilket är den högsta nivå som uppmäts sedan statistiken började föras. Närmare två tredjedelar av ökningen berodde på en ökning av antalet anmälda skadegörelse- och bedrägeribrott (se även kapitlet *Skadegörelse*). Även flertalet brottstyper där antalet anmälningar till stor del påverkas av olika kontroll- och spaningsinsatser, så som butiksnatterier, trafikbrott, narkotikabrott och brott mot alkohollagen ökade (sammantaget 6 procent under år 2007). Endast ett fåtal brottstyper minskade jämfört med året innan. Antalsmässigt var minskningen störst för anmälda bilbrott och inbrottsstöld (dock ej bostadsinbrott). Se även kapitlena *Bilbrottstillgrepp* och *Bostadsinbrott*.

Som framgår av figur 9 kan den långsiktiga ökningen av antalet anmälda brott till stor del hänföras till utvecklingen inom den antalsmässigt stora brottskategorin tillgreppsbrott. Tillgreppsbrottens starka ökning kan i sin tur kopplas till den dramatiska ekonomiska utveckling som ägde rum i västvärlden under efterkrigstiden. En kraftig välståndsökning och med den framväxten av ett konsumtionssamhälle och en ökad tillgång på varor samt inte minst bilismens utveckling är, tillsammans med en ökad rörlighet hos befolkningen, några av de samhällsfaktorer som lyfts fram som delförklaringar till egendomsbrottens ökning (Sarnecki 2003, Hofer och Tham 2000). Nämnda samhällsförändringar ägde rum i hela västvärlden, och undersökningar av polisstatistik visar att brottsutvecklingen har varit tämligen likartad i

övriga västländer (se även kapitlet *Svensk brottslighet i internationell belysning* samt Westfelt 2001).

Under 1990-talet kom ökningen av tillgreppsbrotten att avstanna, för att under 2000-talet övergå i en minskande trend. Tillgreppsbrotten består dock av flera olika brottstyper, var och en med skilda utvecklingsmönster. Den tydligaste minskningen under 2000-talet har främst rört tillgrepp av bil, stöld ur/från motordrivet fordon samt cykelstöld och inbrottsstöld. Vissa andra typer av tillgreppsbrott, exempelvis anmälda butiksstölder, har legat på en mer stabil nivå under perioden. Mycket talar för att minskningen i de anmälda biltillgreppen, där mörkertalet anses vara litet, motsvaras av en faktisk minskning och att det sannolikt är en effekt av ett förbättrat stöldskydd i nyare bilar. Däremot är tolkningen av utvecklingen för cykelstöld mer osäker. Vid denna brottstyp kan förändrade försäkringsregler ha haft en negativ påverkan på anmälningsbenägenheten med en minskning av antalet anmälda brott som följd (se kapitlena *Biltillgrepp*, *Bostadsinbrott* och *Cykelstöld*).

Då brottskategorin inrymmer en stor variation av brottstyper som drabbar såväl personer och hushåll som företag, samtliga med olika mörkertal, är det svårt att bedöma huruvida det rör sig om en faktisk minskning av tillgreppsbrotten totalt sett. När det gäller de tillgreppsbrott som drabbar personer och hushåll får den vikande utvecklingen dock inget stöd av resultaten från levnadsnivåundersökningarna (ULF).

Figur 8. Antalet anmälda brott totalt respektive antal anmälda tillgreppsbrott (8 kap. BrB). Åren 1950–2007. Källa: Brå.

Enligt uppgifter från ULF har andelen hushåll i befolkningen som uppgivit att de varit utsatta för diverse stöld- och skadegörelsebrott legat på en relativt stabil nivå på mellan 25,3 och 27,8 procent under åren 1990–2003.²⁰ Med tanke på befolkningsökningen under perioden tyder resultatet snarare på att det skulle ha skett en ökning i utsattheten för stöld och skadegörelse hos befolkningen. Som nämndes inledningsvis kan inte uppgifter från offerundersökningar direkt jämföras med uppgifter i brottsstatistiken, men kan trots detta utgöra ett värdefullt bidrag till tolkningen av utvecklingstrender i den anmälda brottsligheten. I detta fall försåras dock jämförelsen av att de självrapporterade uppgifterna i NTU avser stöldbrott och skadegörelse sammantaget. Utvecklingen kan således variera för olika brott inom denna brottskategori, utan att det påverkar den uppgivna utsattheten totalt sett. I detta sammanhang ska det också nämnas att skadegörelse är ett brott som till skillnad mot tillgreppsbrotten visar på en ökning i anmälningsstatistiken, även efter år 1990 (se även kapitlet *Skadegörelse*).

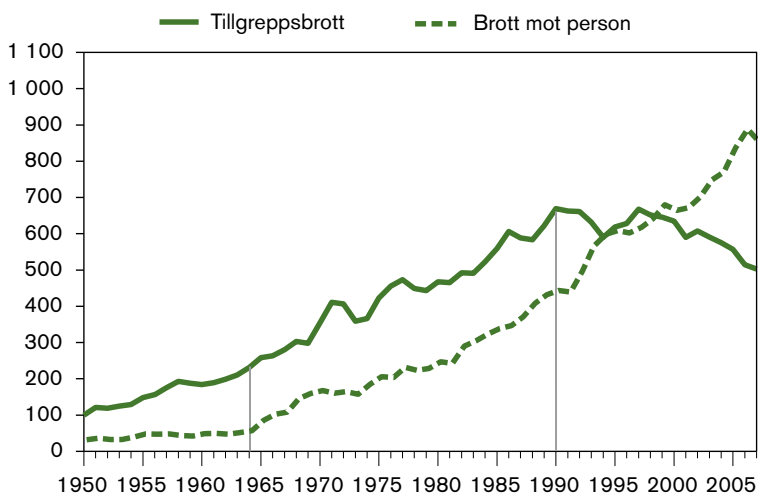
Som framgår av figur 9 skiljer sig utvecklingen av antalet registrerade *brott mot person* något från utvecklingen för tillgreppsbrott. Fram till år 1990 följde utvecklingen inom de båda brottskategorierna varandra tämligen väl. Brotten mot person, som domineras av misshandelsbrott, har dock till skillnad mot tillgreppsbrotten, fortsatt att öka under 2000-talet. Sett till hela perioden 1950–2007 rör det sig om en tiofaldig ökning av antalet anmälda brott mot person (se figur 10). Ökningstakten har också blivit snabbare med åren. Åren fram till 1964 låg antalet anmälda brott mot person på en relativt stabil nivå. Mellan åren 1965 och 1990 ökade antalet brott mot person i genomsnitt med 1 300 brott per år och sedan år 1990 har de anmälda brotten ökat med i genomsnitt 2 000 brott per år.

Utvecklingen av brott mot person är svårtolkad. Det beror dels på att brottskategorin omfattar ett flertal brottstyper, som misshandel och sexualbrott, där det är känt att mörkertalet är stort, dels på att benägenheten att anmäla dessa brottstyper i hög grad styrs av förändringar i toleransen mot brott i samhället, det vill säga av vilka handlingar som allmänheten uppfattar som relevanta att anmäla till polisen. Det kan emellertid konstateras att den kraftiga ökning som statistiken över anmälda brott uppvisar inte får stöd av de alternativa datakällor som finns att tillgå när det gäller olika brott mot person, i synnerhet vålds-

²⁰ Avser andel hushåll som svarat »ja« på någon av följande frågor i ULF: »Har Du eller någon i Ditt hushåll blivit utsatt för något eller några av följande brott under de senaste 12 månaderna: Stöld eller skadegörelse ... A) ...i ordinarie bostaden; B) ...på vind, i källare, i garage eller annat förvaringsutrymme; C) ...i fritidsbostaden; D) ...av bil; E) ...av något i eller från bilen; F) ...av cykel, moped, MC eller delar av dessa; G) annan stöld, t.ex. på arbetsplatsen, i samband med resor, av båt etc.?«

brott. Varken självrapporterade uppgifter om utsatthet från ULF eller statistik över antalet inskrivna i slutenvård från Socialstyrelsens patientregister – två källor som fångar upp såväl det lindrigare som det grövre våldet – indikerar att det har skett någon ökning i utsattheten för våld under 1990- och 2000-talet. Enligt flera specialstudier har inte heller det allra grövsta och dödliga våldet ökat under de senaste decennierna (se kapitlet *Dödligt våld* samt Granath 2007). Däremot ger levnadsnivåundersökningarna indikationer på en svag ökning i utsatthet för mer lindriga våldshändelser »hot om våld och något våld« i ett längre perspektiv (för en mer ingående redovisning hänvisas till kapitlen *Misshandel*, *Misshandel mot kvinnor* och *Dödligt våld*). Trots att nämnda källor har sina respektive brister talar resultaten sammantaget för att den ökning som visas i brottsstatistiken när det gäller brott mot person till större del är ett resultat av att allt fler brott upptäcks och kommer till polisens kännedom. Detta beror sannolikt främst på att toleransen mot vålds- och sexualbrott har minskat i samhället. Att man i samhället tar våld på större allvar demonstreras inte minst genom att synen på olika våldshandlingar skärpts i lagstiftningen (ibid. samt kapitlet *Sexualbrott*).

Men det kan givetvis inte uteslutas att det också har skett en faktisk ökning av brotten mot person inom vissa brottskategorier, bland vissa grupper eller i vissa regionala områden. En brottstyp som till exempel visar på en ökning även i offerundersökningar är de yrkesrelaterade brotten, i synnerhet mot kvinnor. Det finns därutöver tendenser i samhällsutvecklingen, bland annat förändringar i alkoholkonsum-

Figur 9. Indexerat antal anmälda brott mot person (BrB 3–7 kap) respektive anmälda tillgreppsbrott (BrB 8 kap.). Åren 1950–2007. (Index år 1950=100) Källa: Brå.

tionen och en ökad segregation och utanförskap, som över tid kan ha bidragit till en ökad våldsbrottslighet inom vissa befolkningsgrupper (SOU 2001:79).

En annan kategori där antalet anmälda brott visar kraftiga ökningar är spanings- och ingripandebrotten. Det är i synnerhet antalet brott mot narkotikastrafflagen som har ökat, men även andra typer av brott som vanligtvis uppdagas genom olika kontrollinsatser, exempelvis eko- och miljöbrott samt butikssnatterier, har ökat i statistiken över anmälda brott. De skadegörelsebrott som sker mot stat, landsting och kommun samt mot kollektivtrafiken kan också räknas in i denna kategori. När det gäller ökningarna inom dessa brottskategorier speglar anmälningsstatistiken framför allt polisens och andra myndigheters med fleras satsningar på respektive brottsområde snarare än den faktiska utvecklingen.

Sett över tid har en ökad medvetenhet om dessa brotts skadliga inverkan på samhället med prioriteringar inom rättsväsendet som följd – vilket inte minst kommer till uttryck i en utvidgad och skärpt lagstiftning (jämför miljöbalkens införande och kriminaliseringen av narkotikabruk) – inneburit att en allt större del av den dolda brottsligheten har synliggjorts i statistiken. Dessa typer av brott bedöms dock ha ett mycket stort mörkertal och om satsningarna för att upptäcka och lagföra denna typ av brottslighet fortsätter kan man förvänta sig att den totala anmälda brottsligheten fortsätter att öka i framtiden.

Offrer och gärningspersoner

Brottsoffer

Som tidigare nämnts är nationella offerundersökningar den bästa källan man har att tillgå när man vill beskriva dem som faller offer för brott. När man använder självrapporterade uppgifter om utsatthet för brott bör man dock tänka på att den här typen av undersökningar främst speglar normalbefolkningens erfarenheter av brott. I detta avsnitt ges en kort beskrivning av hur utsattheten fördelar sig mellan olika grupper i befolkningen (16–79 år) med avseende på kön, ålder, utbildning, region med mera enligt uppgifter i NTU 2007. För mer ingående beskrivningar av olika befolkningsgruppers utsatthet för brott hänvisas till de enskilda kapitlen i den fortsatta redovisningen.

Enligt NTU uppgav 26 procent av individerna i befolkningen (16–79 år) att de själva eller deras hushåll har utsatts för något brott under år 2006. Som framgår av tabell 1 nedan uppgår omkring 10,5 procent av befolkningen att de varit utsatt för något brott mot person, det vill säga personrån, misshandel, sexualbrott, hot eller trakasserier. Denna andel är påfallande lika mellan könen (10,3 procent av männen respektive 10,8 procent av kvinnorna uppgår att de har varit utsatta för något

brott mot person). Ser man till de enskilda brottstyperna framgår dock att kvinnor i högre grad än män uppger att de varit utsatta för sexualbrott, hot eller trakasserier. Skillnaden i rapporterad utsatthet mellan kvinnor och män är störst när det gäller utsatthet för sexualbrott (1,6 procent kvinnor jämfört med 0,3 procent av männen), vilket delvis kan hänga samman med att det är svårare för män att berätta om utsatthet för denna typ av brott (se även kapitlet *Sexualbrott*). Det motsatta förhållandet gäller för självrapporterad utsatthet för misshandel och personrån, där andelen utsatta generellt sett är större bland män jämfört med kvinnor. Andelen män som uppger att de har utsatts för misshandel år 2006 var nästan dubbelt så hög som kvinnornas andel (3,7 respektive 1,9 procent).

Resultaten från NTU visar vidare att den självrapporterade utsattheten för brott mot person är som störst bland yngre personer i åldern 16–24 år (20,3 procent) för att sedan minska i takt med stigande ålder. Andelen unga som uppger att de har varit utsatta för brott mot person är omkring dubbelt så stor som andelen personer i åldern 25–44 år och tre gånger så stor som andelen personer i åldern 45–64 år. Läst grad

Tabell 1. Andel personer som uppger att de varit utsatta för brott mot person, efter olika bakgrundsvariabler. År 2006. Procent.

	Andel (%) utsatta n=1 712
Samtliga, 16–79 år	10,5
Kön och ålder	
Män, 16–79 år	10,3
16–24 år	21,4
25–44 år	10,6
45–64 år	7,3
65–79 år	4,1
Kvinnor, 16–79 år	10,8
16–24 år	20,3
25–44 år	12,5
45–64 år	7,8
65–79 år	5,7
Svensk/utländsk bakgrund	
Svenskfödda med	
– båda/en förälder inrikes född(a)	10,4
– båda föräldrarna utrikes födda	7,8
Utrikesfödda	12,5

Källa: NTU 2007.

Tabell 2. Andel personer som uppger att de varit utsatta för brott mot person, efter olika bakgrundsvariabler. År 2006. Procent.

	Andel (%) utsatta n=1 712
Samtliga, 16–79 år	10,5
Utbildning (högsta)	
Förgymnasial	12,4
Gymnasial	9,7
Eftergymnasial	9,7
Familjetyp	
Sammanboende utan barn	6,8
Sammanboende med barn	7,6
Ensamstående utan barn	15,9
Ensamstående med barn	16,6
Bostadstyp	
Småhus	8,0
Flerfamiljshus	13,7

Källa: NTU 2007.

av utsatthet för brott mot person uppges av personer i pensionsåldern (65–79 år). Åldersmönstret ser likartat ut för båda könen, men det finns en generell tendens till att kvinnliga brottsoffer i genomsnitt är något äldre än de manliga brottsoffren. Avseende andra bakgrundsvariabler visar NTU att den rapporterade utsattheten för olika vålds- och hotbrott är högre än genomsnittet bland utrikesfödda personer (12,5 procent), personer med förgymnasial utbildning (12,7 procent), ensamstående med eller utan barn (15,9–16,6 procent) samt boende i flerfamiljshus (13,7 procent). En förhållandevis låg utsatthet för vålds- och hotbrott i jämförelse med riksgenomsnittet rapporteras å andra sidan från personer med minst gymnasial utbildning (9,7 procent), sammanboende med eller utan barn (6,8–7,6 procent), boende i småhus (8,0 procent) samt svenskfödda personer med två utrikesfödda föräldrar (7,8 procent). Sammantaget visar således resultaten på en tendens till en högre rapporterad utsatthet för brott bland de mer resurssvaga grupperna i befolkningen (se tabell 1 och 2 samt Brå 2008a).

NTU ger även information om de svenska hushållens utsatthet för egendomsbrott. Totalt sett uppgav 12,6 procent av hushållen att de hade drabbats av någon typ av egendomsbrott under år 2006.²¹ Det

²¹ Med egendomsbrott avses i NTU bostadsinbrott, bilstöld, stöld ur/från bil och cykelstöld.

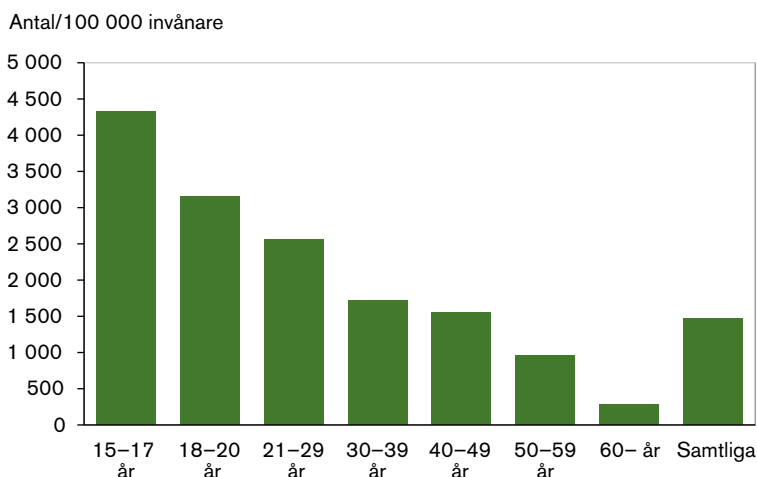
vanligaste var att hushållen uppgav att de hade varit utsatta för cykelstöld (6,9 procent) eller stöld ur och från bil (5,0 procent), medan endast omkring en procent uppgav att de hade varit utsatta för bostadsinbrott eller bilstöld (Brå 2008a). I likhet med brott mot person uppgav boende i flerfamiljshus i högre grad än boende i småhus att de varit drabbade av egendomsbrott. Det var också mer vanligt att hushåll med barn uppgav att de hade utsatts för egendomsbrott (15,2–20,8), företrädesvis cykelstöld och stöld ur och från bil. Det senare förklaras sannolikt av att hushåll med barn i högre grad äger bilar och cyklar jämfört med hushåll utan barn (se även kapitlen *Bilbrott* respektive *Cykelstöld*).

Gärningspersoner

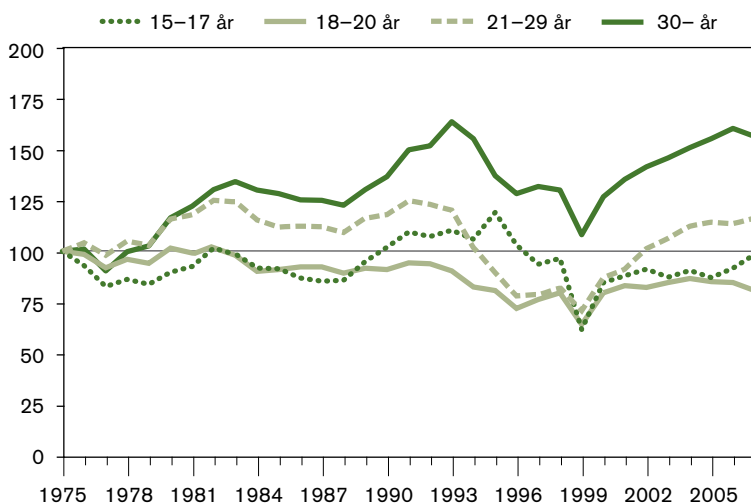
Ingen källa beskriver samtliga gärningspersoner som begår brott i samhället. Statistiken över misstänkta personer används emellertid ofta för att beskriva gärningspersonerna till ålder och kön. När man tolkar statistiken bör man dock ha i åtanke att den endast innehåller ett urval av samtliga gärningspersoner och att detta urval inte kan anses vara slumpmässigt. Vilka personer som slutligen redovisas i statistiken är snarare än ett resultat av slumpen en följd av de insatser och resurser som rättsväsendet och andra aktörer lägger ned för att bekämpa olika typer av brottslighet och den upptäcktsrisk som följer av detta. För enskilda brottstyper kan man ibland utifrån antaganden om upptäcktsrisken göra bedömningar av vilka grupper som kan förväntas vara under- eller överrepresenterade i urvalet misstänkta personer och därigenom dra vissa slutsatser om karaktären på de faktiska gärningspersonerna bakom de studerade brotten. En sådan bedömning är dock svår att göra för hela den samlade brottsligheten. I den följande redovisningen beskrivs omfattningen och utvecklingen av de misstänkta personerna efter kön och ålder. Redovisningen tjänar i första hand som en referens till de mer detaljerade redogörelserna om gärningspersonerna som ges i den fortsatta redovisningen om olika brottstyper.

Av statistiken framgår att majoriteten av dem som misstänks för brott är män. År 2007 registrerades drygt 88 300 män som skäligen misstänkta för brott hos polis och åklagare, vilket motsvarar 80 procent av samtliga misstänkta personer. De misstänkta kvinnorna utgjorde följaktligen 20 procent av de misstänkta personerna detta år (cirka 22 200 personer). Både antalet misstänkta män och antalet misstänkta kvinnor har ökat sedan mitten av 1970-talet. Ökningen har i förhållande till befolkningstalen varit större för kvinnorna, och den relativa andelen misstänkta kvinnor har därför ökat successivt från 11 till 20 procent under perioden (se även figur 9 i kapitlet *Kvinnors brottslighet*).

Den lägsta åldern för att registreras som skäligen misstänkt är straffmyndighetsåldern 15 år. År 2007 registrerades drygt 28 200 barn och ungdomar i åldern 15–20 år som skäligen misstänkta. Det innebär att ungdomarna utgjorde cirka 25 procent av samtliga misstänkta personer, samtidigt som de endast utgjorde knappt 10 procent av befolkningen år 2007. Ser man till utvecklingen av misstänkta i respektive åldersgrupp i förhållande till deras antal i befolkningen framgår att

Figur 10. Antalet skäligen misstänkta personer per 100 000 invånare i medelbefolkningen, fördelat efter ålder. År 2007. Källa: Brå.

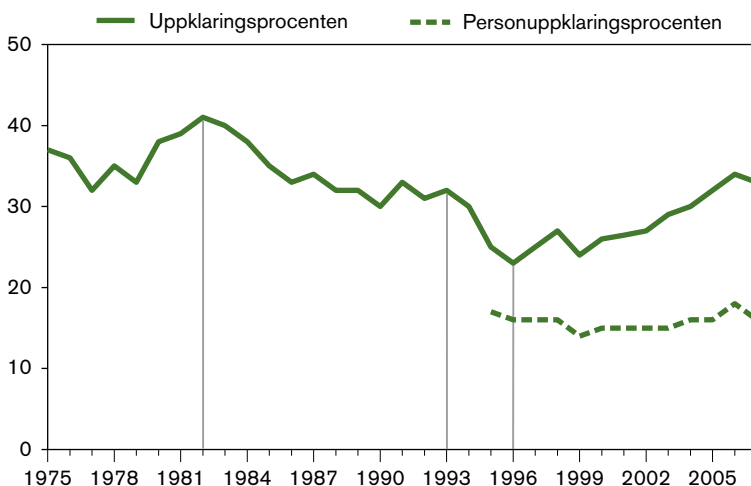
Figur 11. Indexerat antal skäligen misstänkta personer per 100 000 invånare i medelbefolkningen, fördelat efter ålder. Åren 1975–2007. (Index år 1975=100). Källa: Brå.

ungdomar, i synnerhet de allra yngsta i åldern 15–17 år, är kraftigt över-representerade bland de misstänkta personerna. Som redovisas i figur 10 tenderar antalet misstänkta personer per 100 000 i befolkningen därefter att sjunka med personernas ålder. Studerar man utvecklingen av antalet misstänkta i olika åldersgrupper sedan år 1975 framgår att antalet misstänkta per 100 000 invånare i de yngre åldersgrupperna (15–20 år) har minskat något, i synnerhet ungdomar i åldern 18–20 år, medan misstänkta personer inom övriga åldersgrupper har ökat (figur 11). Ökningen i antal misstänkta per 100 000 invånare har varit störst i åldersgruppen 21–29 år, som ökade med drygt 56 procent under perioden 1975–2007. Sett över hela perioden har även de misstänkta i åldern 21–29 år ökat något (16 procent).

Ärendehantering inom rättsväsendet

Uppklaring

Som framgår av figur 12 följde uppklaringsprocenten länge en nedåtgående trend. Uppklaringsprocenten låg som högst på 42 procent år 1982 och minskade därefter successivt till som lägst 23 procent år 1996. Sedan år 1997 har dock uppklaringsprocenten återigen ökat, och andelen uppklarade brott ligger nu på samma nivåer som vid mitten av 1980-talet.²² År 2007 uppgick andelen uppklarade brott till 33 procent.

Figur 12. Andelen uppklarade respektive personuppklarade brott, åren 1975–2007. Procent. Källa: Brå. Not: År 1999 är behäftad med ett visst bortfall.

²² Nedgången år 1999 kan delvis förklaras av ett bortfall i antalet uppklarade brott och misstänkta personer år 1999.

Personuppklaringsprocenten har legat på en konstant nivå på 15–16 procent sedan den började redovisas i kriminalstatistiken år 1995. Generellt sett är det således den så kallade tekniska uppklaringen som i huvudsak står bakom ökningen i andelen uppklarade brott under det senaste decenniet.

Som nämndes ovan genereras förändringar i uppklaringsprocenten ytterst av upp- och nedgångar i både antalet anmälda och uppklarade brott. De bakomliggande orsakerna till uppklaringsprocentens utveckling kan således variera från en period till en annan. Utvecklingen åren 1975–2007 kan med hänsyn till de underliggande faktorerna indelas i fyra tidsperioder.

- Åren 1980–1982 ökade uppklaringsprocenten kraftigt, som en följd av att ökningstakten för de uppklarade brotten var högre än för de anmälda brotten. Ökningen av de uppklarade brotten under denna period kan hänföras till förändringar i brottsstrukturen och till att andelen mer lättuppklarade brott, som narkotikabrott och bedrägerier, blev större.
- Åren 1983–1993 minskade uppklaringsprocenten successivt till följd av att antalet brott som polis och åklagare klarade upp låg på samma nivå från år till år, samtidigt som de anmälda brotten fortsatte att öka.
- Åren 1994–1996 minskade uppklaringsprocenten kraftigt till följd av att antalet uppklarade brott minskade kraftigt. På endast tre år sjönk antalet uppklarade brott från 370 000 till 260 000. Den omorganisation av polisväsendet med efterföljande personalminskningar som genomfördes vid tidpunkten har framförts som en orsak till minskningen i antalet uppklarade brott (Brå 2002).
- Sedan år 1997 har uppklaringsprocenten ökat som en följd av att ökningen av antalet uppklarade brotten relativt sett varit större än ökningen av antalet anmälda brott.

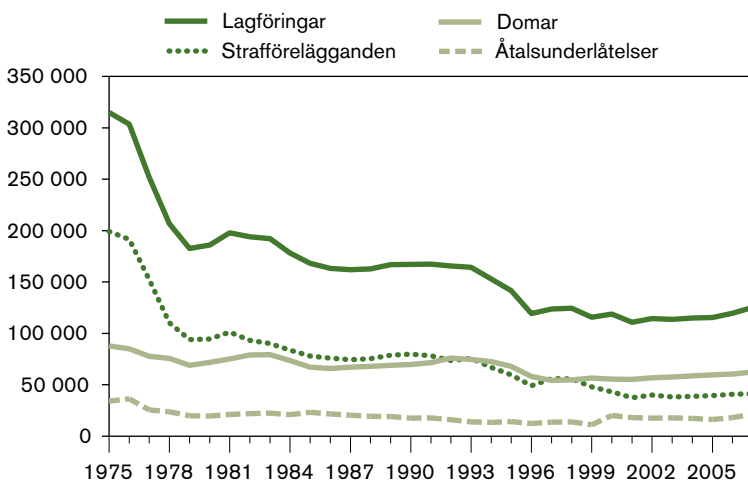
Utvecklingen av uppklaringsprocenten har sett olika ut för olika brottskategorier. För *tillgreppsbrott* kom uppklaringsprocenten nästan att halveras, från 19 till 11 procent, under perioden 1975–1997, medan andelen uppklarade *brott mot liv och hälsa* endast minskade med en tredjedel, från 61 till 44 procent, under samma period. För *spanings- och ingripandebrott* har uppklaringsprocenten i vissa fall knappt minskat alls. Till exempel låg andelen uppklarade rattfylleribrott på en stabil nivå om 90 procent under hela perioden, medan andelen uppklarade narkotikabrott minskade något – från 81 till 73 procent. Uppkla-

ringsprocentens uppgång sedan 1997 återfinns inom samtliga nämnda brottskategorier utom rattfylleribrotten. År 2007 uppgick uppkla- ringsprocenten för tillgreppsbroten till 14 procent, för brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) till 48 procent och för narkotikabrott till 77 procent (se även respektive kapitel).

Lagförda personer

Som redovisas i figur 13 har antalet personer (brutto) som årligen lag- förs för brott mer än halverats sedan mitten av 1970-talet. En större del av minskningen inträffade redan under åren 1976–1978 i samband med att fylleri avkriminaliserades år 1977. Fylleriets avskaffande förklarar i hög grad den minskning på cirka 100 000 lagförda personer som skedde mellan åren 1975 och 1978. Utvecklingen därefter har, både vad gäller domstols- och åklagarbeslut, karaktäriserats av en något svagare, men kontinuerlig nedgång i antalet lagföringar. Det är i synnerhet antalet utfärdade strafförelägganden av åklagare som har minskat, vilket till viss del kan förklaras av att det genom åren har införts möjlighet att förelägga ordningsbot för allt fler brottstyper. Det gäller särskilt brott mot olika trafikförfattningar och smugglingsbrott. Utfärdade ordningsbotsförelägganden ingår dock inte i statistiken över lagförda personer.

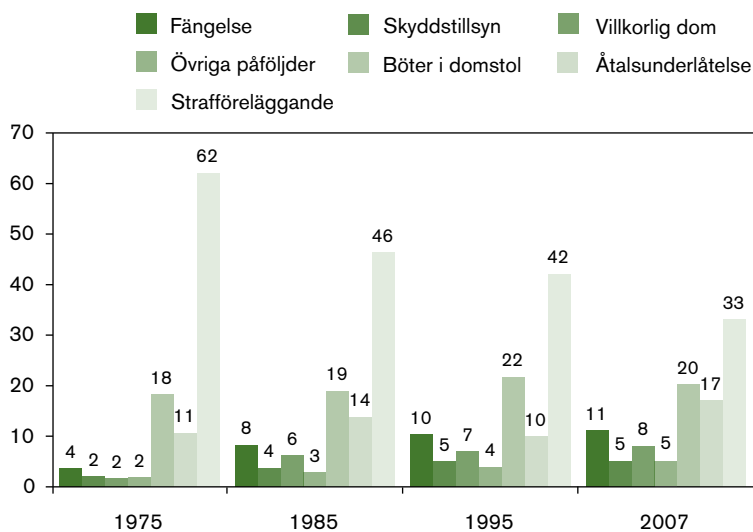
Åren 1994–1996 skedde en tydlig nivå-sänkning av antalet lagföringar, vilket delvis kan förklaras av en motsvarande minskning i antalet uppklarade brott dessa år. Nedgången förklaras främst av ett minskat antal lagföringar för brott mot trafikbrottslagen och smugglingslagen

Figur 13. Antalet personer (brutto) lagförda för brott, efter typ av lagföring. Åren 1975–2007. Källa: Brå.

samt för tillgrepps- och bedrägeribrott. Under den senaste perioden (1997–2007) har lagföringarnas nedåtgående trend stabiliserats på en tämligen konstant nivå. År 2007 lagfördes 125 200 personer brutto, vilket är den högsta noteringen hittills under 2000-talet (för en mer uttömmande analys hänvisats till kapitlet *Lagföringsutvecklingen 1975–2006*).

Sett över en längre period (1975–2007) har det till följd av det minskade antalet lagföringar skett vissa förändringar i påföljdsstrukturen. Till en av de större förändringarna i påföljdsstrukturen under denna period hör en halvering av *andelen* personer som erhållit böter genom strafföreläggande (en minskning med 29 procentenheter). Den minskade andelen personer som erhållit strafföreläggande ska, som nämndes ovan, bland annat ses mot bakgrund av utvidgningen av ordningsbottsinstitutet i slutet av 1990-talet. De flesta övriga påföljder har med några få undantag ökat sin andel under perioden. Större ökningar kan främst noteras i andelen personer som meddelats åtalsunderlåtelse (en ökning med cirka 6 procentenheter), vilket delvis kan vara en effekt av att Åklagarmyndigheten (ÅM) infört nya ärendesystem vid två tillfällen under 2000-talet.²³ En ökad andel lagförda återfinns i ett längre tidsperspektiv även bland personer som erhållit fängelse respektive vill-

Figur 14. Andelen personer (brutto) lagförda för brott, efter huvudpåföljd, åren 1975, 1985, 1995 och 2007. Procent. Källa: Brå.

²³ År 2000 ersattes en manuell pappersrutin med det elektroniska ärendehanteringssystemet Brådis. Detta ersattes i sin tur år 2007 av ärendehanteringssystemet Cåbra.

korlig dom som huvudpåföljd (en ökning med 7 respektive 6 procentenheter). Förändringar i den underliggande brottsligheten bland dem som dömts till fängelse har tillsammans med införandet av alternativa påföljder för brott som ger kortare strafftider bidragit till att den genomsnittliga strafftiden bland de fängelsedömda har ökat från drygt 4 till drygt 8 månader sett till hela perioden 1975–2007 (se även kapitlet *Lagföringsutvecklingen 1975–2006*).

Referenser

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2004). *Varför har brottsuppleringen minskat? En analys av orsakerna*. Rapport 2002:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2004). *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–2003*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007a). *Det grova våldet i sjukvårdsdata. En metodstudie*. Författare. E. Kühlhorn, E. Grevholm. Rapport: 2007:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007b). *Nationella trygghetsundersökningen 2006. Teknisk rapport*. Rapport: 2007:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008a). *Nationella trygghetsundersökningen 2007. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport: 2008:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008b). *Nationella trygghetsundersökningen 2007. Teknisk rapport*. Rapport: 2008:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008c). *Diskriminering i rättsprocessen. Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*. Rapport 2008:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008d). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Rapport: 2008:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Estrada, F. (2005) *Våldsutvecklingen i Sverige – en presentation och analys av sjukvårdsdata*. Stencil. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Granath, S. (2007). *Rättsliga reaktioner på ungdomsbrott 1980–2005*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Granath, S. (2008). Bättre akutsjukvård – färre dödsoffer? I: *Apropå*, 2008/1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- von Hofer, H. och Tham, H. (2000). *Theft in Sweden 1831–1998*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Ring, J. (2001). *Hem och skola, kamrater och brott*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

- Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till Kriminologin*. Lund: Studentlitteratur.
- Statistiska Centralbyrån, SCB (1991). *Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–1989*. Rapport 88. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska Centralbyrån, SCB (1995). *Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–1993*. Rapport 88. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska Centralbyrån, SCB (2004). *Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–2002*. Rapport 104. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SOU (2001:79). *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2006:30). *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystem*.
- Westfelt, L. (2001). *Brott och straff i Sverige och Europa*. En studie i komparativ kriminologi. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.